

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Regina Kirkingová

**Jak je uplatňován princip subsidiarity pro
umístění dětí z České republiky do
mezinárodního osvojení do ciziny?**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D.

2015

Čestné prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.“

V Olomouci dne 30. března 2015

.....
Regina Kirkingová

Děkuji vedoucí práce, PhDr. Mirce Nečasové, PhD., za trpělivost a podporu při vedení mé práce. Můj dík patří také JUDr. Stanislavě Kopecké z Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí za ochotu a všechnen čas, o který jsem ji svými návštěvami a dotazy obírala. S díkem také pamatuji na sociální pracovníky a pracovnice krajských úřadů, kteří byli ochotni zodpovědět moje otázky a jejichž odpovědi předčily moje očekávání. Závěrem děkuji mému manželovi Galeovi a dětem Petrušce a Májince za podporu a prostor ke studiu.

Obsah

Úvod	6
1 Institut osvojení a mezinárodního osvojení v legislativě.....	8
1.1 Legislativní vývoj osvojení	8
1.2 Současná legislativa České republiky upravující osvojení	8
1.3 Ústavní a mezinárodněprávní dokumenty upravující mezinárodní osvojení...	10
1.4 Mezinárodní osvojení.....	12
2 Ochrana práv dítěte.....	14
2.1 Pojem nejlepší zájem dítěte.....	14
2.2 Princip subsidiarity.....	17
3 Psychosociální potřeby dítěte	20
4 Důvody a trendy ve vývoji v zařazování vhodných dětí do osvojení.....	22
4.1 Odebírání dítěte.....	22
4.2 Stereotypy na straně pracovníků sociálně-právní ochrany.....	24
4.3 Stereotypy na straně žadatelů o náhradní rodinnou péči.....	26
5 Metodologie výzkumu	28
5.1 Výzkumná otázka a dílčí otázky	28
5.2 Metoda výzkumu.....	29
5.3 Popis výzkumného prostředí	30
5.4 Popis výzkumného souboru	31
5.5 Způsob zpracování dat	31
5.6 Etika výzkumu	33
5.7 Kritické posouzení obsahových a metodologických limitů výzkumu	34
6 Interpretace výzkumu rozhovorů s pracovníky krajských úřadů a obsahové analýzy spisové dokumentace	35
6.1 Dílčí otázka A: „Jaké jsou důvody pro zařazení do evidence dítěte do mezinárodního osvojení?“	35

6.2	Dílčí otázka B: „Jakou skupinu tvoří děti zařazené v evidenci pro mezinárodní osvojení?“	38
6.3	Dílčí otázka C: „Jakým způsobem byl při mezinárodním osvojení zachován princip subsidiarity v případě sourozeneckých vazeb?“	39
6.4	Dílčí otázka D: „Jaký je věk a časové rozmezí pro umístění dítěte do mezinárodního osvojení?“	41
6.5	Dílčí otázka E: „Jaké jsou stereotypy a bariéry při procesu umístování dítěte do osvojení a do mezinárodního osvojení?“	42
6.6	Dílčí otázka F: „Jaké jsou faktory a kritéria, které ovlivňují rozhodnutí o umístění dítěte do mezinárodního osvojení?“	48
7	Kazuistiky	51
7.1	Interpretace kazuistiky č. 1	51
7.2	Interpretace kazuistiky č. 2	52
7.3	Interpretace kazuistiky č. 3	53
7.4	Interpretace kazuistiky č. 4	53
8	Diskuze k výzkumu	55
9	Odpovědi na dílčí otázky a výzkumnou otázku.....	57
	Závěr.....	60
	Seznam zkratk	62
	Seznam příloh	62
	Seznam literatury a použitých zdrojů.....	63

Úvod

Sociálně právní ochrana dětí v České republice má dlouholetou tradici, která navazuje na rakousko-uherský právní systém, přes moderní prvorepublikové úsilí, následnou čtyřicetiletou etapu paternalistického státu až k současným trendům zajištění co největšího zájmu každého dítěte se zvláštním zřetelem na ohrožené děti. Pamatuji si na situace z dětství, prožívané v 70. a 80. letech minulého století, kdy se šeptalo o dívce ze sousedství, že je „adoptovaná“. O těchto věcech se tehdy veřejně příliš nehovořilo, stejně tak jako o mnoha jiných přirozených životních situacích jedince nebo rodiny. Homogenní struktura společnosti přitom silně nahrávala tabuizaci tématu náhradní rodinné péče. Osvojení většinou mělo proběhnout co nejméně nápadně, výběr dítěte byl přizpůsoben tak, aby dítě fyziologicky zapadalo do nové rodiny. Při pozdějším pobytu ve Spojených státech amerických jsem byla naopak konfrontována s jiným pojetím rodinných vazeb středních vrstev společnosti – existovaly zde vícečlenné rodiny, které navíc braly jako samozřejmost možnost osvojit si další dítě s proklamovaným cílem dítěti pomoci. V mnoha případech se jednalo o dítě z jiného etnika, kultury nebo přímo z jiné země původu dítěte.

Zájem o problematiku osvojení dítěte ve mně o dvacet let později vyvolala vlastní rodinná situace a multikulturní manželství. Osvojení a případné mezinárodní osvojení se pro nás stalo alternativou k bezdětnému manželství. Jako žadatelé jsme přesně zapadali do kategorie ne příliš vhodných osvojitelů, a to především z důvodu našeho vyššího věku a dosavadní bezdětnosti. Stručná informace o možnosti mezinárodního osvojení nám podle našeho názoru umožňovala vyšší naději na úspěch. Začala jsem se podrobněji zajímat o podmínky mezinárodního osvojení, ale také o méně praktikované formy osvojení, jako je například způsob přímého osvojení nebo osvojení dětí z baby boxů. Díky Fondu ohrožených dětí se nám nakonec v docela krátké době podařilo naše děti najít. Naše osvojené děti se narodily v České republice, ale díky občanství jejich biologické matky získaly při svém narození cizí státní občanství. Tím můj zájem o mezinárodní osvojení pokračoval.

V této práci se tématu mezinárodního osvojení věnuji z pohledu subsidiarity, tzn., jak je tento princip uplatňován. Ke zjišťování odpovědí jsem použila metodu polo strukturovaného rozhovoru s pracovníky krajských úřadů, kteří jsou zodpovědní za

zpřístupnění spisové dokumentace dětí volných do mezinárodního osvojení. Pracovníci krajských úřadů mě většinou předem odkazovali na Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí, kde jsem měla získat všechny informace. Můj výzkum je tedy založen i na studiu spisů, které byly Úřadu zpřístupněny krajskými úřady, případně postoupeny Ministerstvem práce a sociálních věcí.

1 Institut osvojení a mezinárodního osvojení v legislativě

1.1 Legislativní vývoj osvojení

Legislativní změny týkající se osvojení byly na území naší země historicky začleněny v těchto zákonech:

- zákon 946/1811 Sb. z. s. obecný zákoník občanský (ABGB)
- zákon 56/1928 Sb. z. a n., o osvojení
- zákon 265/1949 Sb. o právu rodinném
- zákon 15/1958 Sb. o změně předpisů o osvojení
- zákon 94/1963 Sb., zákon o rodině
- zákon č. 359/199 Sb., o sociálně právní ochraně dětí
- zákon 89/2012 Sb. občanský zákoník

1.2 Současná legislativa České republiky upravující osvojení

Nový občanský zákoník - zákon č. 89/2012 Sb. upravuje osvojení v § 794 až § 854, kde jsou definovány pojmy osvojení, osvojitel a osvojované dítě. Osvojení probíhá po šetření ohledně vzájemné vhodnosti dítěte a osvojitelů, mimo jiné také s ohledem na etnické, náboženské a kulturní prostředí dítěte a osvojitele (§ 827) a musí být v souladu se zájmy osvojovaného dítěte (§ 795). Osvojení vzniká rozhodnutím soudu a nikdo z něj nesmí získat nepatřičný zisk (§ 796, § 798). Osvojením povstává mezi osvojencem a osvojitelem vztah mezi rodičem a dítětem (§ 795). Následky osvojení jsou popsány v § 832 – 836, např. osvojitelé získávají rodičovskou odpovědnost; osvojením zaniká příbuzenský vztah osvojence s původní rodinou a práva a povinnosti z toho vyplývající; je-li osvojenec rodič, účinky osvojení se vztahují i na jeho dítě. Cilečková (2014, s. 62-66) porovnává změněnou právní úpravu nového občanského zákoníku od předchozí

legislativy konstatováním, že v případě osvojení jde o významnou změnu statusu. Osvojení má postavení subsidiární, právní úprava spočívá ve výrazném posílení práva biologické rodiny, nukleární i širší, v posílení práva dítěte na život ve vlastní rodině, v posílení práva dítěte na informovanost jednak při osvojovacím procesu – dítě musí být informováno nejpozději do zahájení školní docházky, dále v obligatorní podmínce souhlasu osvojence s osvojením, pokud dosáhl věku 12 let, a při dosažení osvojencovy svéprávnosti právo na otevření svého spisu i při zatajeném osvojení. Občanský zákoník vymezuje pojmy svěřeni dítěte do péče budoucího osvojitele, což však zatím neplní funkci „péče před osvojením“, ale má zabránit tomu, aby dítě zbytečně zůstávalo v ústavním zařízení do doby, než soud rozhodne o předání dítěte do péče osvojitele před osvojením. Dle Cilečkové se jedná o situaci náročnou na sociálního pracovníka, protože by měl zvýhodnit ty osvojitele, kteří jsou ochotni převzít dítě sice do faktické péče, ale s rizikem, že bude pouze dočasná, před osvojiteli, kteří raději vyčkávají na rozhodnutí o svěřeni do péče před osvojením, zatímco dítě přetrvává v ústavní výchově. Na sociálního pracovníka toto opatření klade nároky na doprovázení budoucích osvojitelů. Praxí mezinárodního osvojení je inspirován § 839 zákona 89/2012 Sb., podle kterého by měl OSPOD poskytnout osvojitelům poradenství a služby spojené s péčí o osvojence jako princip ingerence státu. Souhlas rodičů s osvojením musí být nově podán výlučně prostřednictvím prohlášení vůči soudu. Pokud k osvojení není třeba souhlasu rodičů (§ 819 až 822), děje se tak pouze rozhodnutím soudu.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně se zabývá procesem zprostředkování osvojení a pěstounské péče. Zprostředkování mohou provádět pouze orgány sociálně-právní ochrany, kterými jsou krajské úřady, obecní úřady s rozšířenou působností, obecní a újezdni úřady, Ministerstvo práce a sociální věci, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dítěte (ve vztahu k cizině) a Úřad práce (§ 19a odst. 2). Krajský úřad vede evidenci dětí vhodných pro osvojení a pěstounskou péči, dále vede evidenci žadatelů o osvojení nebo pěstounství (§ 22 odst. 1). Novinkou novely zákona s účinností od 1. 1. 2013 je zpřístupnění spisové dokumentace dle § 22. Pokud krajský úřad osvojení nebo pěstounskou péči nezprostředkuje v zákonem vymezeném období a je zřejmé, že to ani není do budoucna pravděpodobné a že ani není otevřena možnost převzetí ohroženého dítěte osobou dítěti příbuznou nebo blízkou, zpřístupňuje data ze

své evidence Úřadu a současně informuje obecní úřad s rozšířenou působností. Tyto skutečnosti je krajský úřad povinen odůvodnit (§ 22 odst. 9).

Proces soudního rozhodování ve věcech týkajících se osvojení je upraven v zákoně č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních.

1.3 Ústavní a mezinárodněprávní dokumenty upravující mezinárodní osvojení

Základními ústavními a mezinárodněprávními dokumenty upravující mezinárodní osvojení jsou:

- Listina základních práva a svobod, zákon č. 2/1193 Sb.
- Úmluva o právech dítěte, sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.
- Evropská úmluva o osvojení dětí, sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 132/2000 Sb. m. s.
- Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 43/2000 Sb. m. s.

Špeciánová (2007, s. 8) popisuje ústavní a mezinárodněprávní dokumenty relevantní pro ochranu dětí. Stát je vázán vlastními i mezinárodními normami, které mají za cíl zajistit ochranu dítěte před tělesným, psychickým, sexuálním zneužíváním. Listinou se na děti, stejně tak jako na dospělé, vztahují základní lidská práva - způsobilost každého mít práva jako právo na život, právo na nedotknutelnost osoby, právo nebýt podroben mučení ani krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu, právo nebýt podroben nuceným pracím nebo službám, právo na zachování lidské důstojnosti osobní cti, dobré pověsti, právo na ochranu jména. Listina ve čl. 32 uvádí potřebu poskytnout zvláštní ochranu dětem a mladistvým. Péče o děti a jejich výchovu je právem rodičů, pokud nejsou omezena jejich rodičovská práva. Odloučení nezletilých dětí od rodičů proti jejich vůli je možné jen rozhodnutím soudu.

Česká republika je vázána třemi důležitými mezinárodními dokumenty, které se týkají osvojení dětí. Za nejvýznamnější lze považovat Úmluvu o právech dítěte (dále jen UPD) podepsanou dne 30. září 1990, které předcházela Ženevská deklarace práv dítěte (1924) a Deklarace práv dítěte přijatá Organizací spojených národů (1959). Ve článku 3

UPD se smluvní státy zavazují k povinnosti zajistit dítěti takovou ochranu a péči, která je nezbytná pro jeho blaho. Současně je stanovena povinnost brát ohled na práva a povinnosti rodičů dítěte, případně jeho zákonných zástupců. V UPD se výslovně uvádí, že zájem dítěte musí mít přednost při jakékoliv činnosti týkající se dětí (Špeciánová, 2007, s. 9).

Dalším důležitým dokumentem je Evropská úmluva o osvojení dětí, přijatá Radou Evropy, která vstoupila v platnost dne 26. dubna 1968, v České republice platná od 9. prosince 2000. V roce 1992 byla Radou Evropy uvedena definice syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (Špeciánová, 2007, s. 10).

Významným dokumentem upravující mezinárodní osvojení je Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení (dále jen Haagská smlouva), vypracovaná a přijatá Haagskou konferencí mezinárodního soukromého práva, pro Českou republiku platná ode dne 1. června 2000. Haagská úmluva je důležitá z pohledu transparentnosti mezinárodních osvojení a bezpečného zprostředkování osvojení, a to pro všechny zúčastněné – osvojované dítě, biologickou rodinu a osvojitele. Haagská úmluva zdůrazňuje principy pro plný a harmonický rozvoj dítěte, přednostní možnost vyrůstat ve své původní rodině a podmíněné uznání výhod trvalé rodiny pro mezinárodní osvojení. Haagská úmluva je založena na následujících podmínkách: že a) stát by měl především zabezpečit výchovu vlastní rodinou; b) že mezinárodní osvojení může být výhodné pro dítě, teprve pokud nebyla nalezena vhodná rodina ve státě, kde se narodilo a kde žije; c) mezinárodní osvojení musí respektovat nejlepší zájem dítěte, aby zajišťovalo jeho lidská práva a zamezovalo únosům a obchodování s dětmi (čl. 1). Základními podmínkami mezinárodního osvojení jsou tedy osvojitelnost dítěte a rozhodnutí, že mezistátním osvojením jde o nejlepší zájem dítěte (čl. 4 Haagské úmluvy). Osvojitelností se rozumí, že dítě je právně volné, což znamená, že buď: a) dal zákonný zástupce souhlas s osvojením, b) došlo k rozhodnutí soudu o nezájmu zákonného zástupce nebo c) došlo ke zbavení rodičovské odpovědnosti. Haagská úmluva jednoznačně vylučuje zprostředkování osvojení za jakýmkoliv ziskem. Zúčastněné státy jsou povinny určit jeden ústřední orgán odpovědný za zprostředkování dětí do zahraničí. V České republice byl touto funkcí pověřen Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně (dále jen Úřad).

1.4 Mezinárodní osvojení

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí byl zřízen Ministerstvem práce a sociálních věcí dle § 3 odst. 1. zákona 359/1999 Sb. pro zajištění sociálně-právní ochrany dětí ve vztahu k cizině; obsah činnosti Úřadu ve vztahu k cizině je vymezen v § 35. Mezinárodní osvojení je pouze jednou z agend Úřadu. Úřad se v tomto procesu řídí Metodickým doporučením pro zprostředkování mezinárodního osvojení do ciziny. Zprostředkované osvojení se týká osvojení dětí z České republiky, která je zemí zdrojovou a také osvojení dětí z ciziny žadatelům žijícím v České republice; Česká republika se v tomto případě stává zemí příjmovou. V historii Úřadu (2014b, s. 13-14) se zatím podařilo pouze jedno osvojení z ciziny, a to z Filipín v roce 2013. Jedním z důvodů je ekonomická a časová náročnost takového osvojení, žadatelé musí být připraveni cestovat na svoje náklady do země, ze které osvojované dítě pochází, dalšími výdaji jsou náklady na tlumočnicka a právní zastoupení ve zdrojové zemi. Stejně tak musí být připraveni na případné specifické požadavky lišící se od vnitrostátního osvojení v České republice (Kopecká, 2013, s. 47). Podobně jako v České republice, také na Slovensku bylo Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny zřízené Centrum pre medzinárodno-právnu ochranu detí a mládeže, které působí v oblasti mezinárodněprávní ochrany dětí a mládeže se vztahem k cizině s účinností od 1. 2. 1993, smluvním státem Haagské úmluvy se Slovenská republika stala s účinností od 1. 10. 2001. Jak vyplývá z rozhovoru Bajera (2005, s. 11-13) s Mgr. Helenou Chrzanovou, zkušenosti slovenských sousedů odpovídají praxi v naší zemi.

K osvojení dítěte z ciziny však může dojít také vlastní iniciativou občanů žijících v České republice mimo zprostředkování osvojení Úřadem, a to osvojením dítěte ze zemí, které nejsou smluvními účastníky Haagské úmluvy. Toto osvojení může probíhat rychleji a méně byrokraticky, nicméně v něm nejsou garantovány podmínky ochrany dítěte zdůrazňované Haagskou úmluvou – zabránění únosům, prodeji a obchodování s dětmi, osvojitelnost a největší zájem dítěte, mimo jiné také dodržování principu subsidiarity. Kromě toho budoucí osvojitelé platí poměrně vysoké částky za zprostředkování osvojení agentuře zdrojové země, která není vázána Haagskou úmluvou. Neméně významným problémem může být fakt, že osvojením nejsou naplněna hmotněprávní ustanovení českého práva, jak Úřad upozorňuje ve

svém informačním letáku¹ a prakticky tento případ znázorňuje na příkladu problémové praxe, kdy žadatelé získali v cizině dítě do své faktické péče, ale řeší spoustu problémů s pobytovým statusem dítěte v České republice. Ve své práci se zabývám pouze mezinárodním osvojením zprostředkovaným Úřadem.

¹ Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. (nedatováno). *Osvojení dítěte z ciziny na Úřadě pro mezinárodněprávní ochranu dětí.*

2 Ochrana práv dítěte

2.1 Pojem nejlepší zájem dítěte

Jak bylo uvedeno výše, dle Haagské úmluvy je jednou z podmínek pro mezinárodní osvojení osvojitelnost dítěte a rozhodnutí v nejlepším zájmu dítěte. Pojem nejlepšího zájmu, nejlepších zájmů či blaha dítěte se táhne jako červená nit v mezinárodních dokumentech týkajících se práv dítěte.

Jílek (2011, s. 56-64) v této souvislosti uvádí obecné zásady UPD podle Výboru pro práva dítěte, které se stávají základními normativními vodítky. Jsou to: 1) zásada zákazu diskriminace jakéhokoliv druhu, čl. 2 UPD, 2) zásada nejlepších zájmů dítěte (best interest of the child), čl. 3 UPD, 3) zásada práva na život a přežití a 4) zásada práva dítěte účastnit se (participace) výměny názorů s dospělými a mezi dětmi navzájem.

Zaměřím se nyní na zásadu nejlepších zájmů dítěte. Deklarace práv dítěte z roku 1959 poprvé zdůraznila význam zásady nejlepších zájmů dítěte a zásada byla pevněji zakotvena do čl. 3 UPD. Dle Jílka lze tuto zásadu vnímat z její substantivní i procedurální povahy. Procedurální povahu charakterizuje rozhodování soudů o zaopatření, péči, pomoci či ochraně, jež nejlépe slouží dítěti. Rozhodovací činnost v zájmu dítěte ale vykonává více subjektů – rodiče, zákonní zástupci dítěte, dětské psychologové a sociální pracovníci, jejich rozhodování je přitom často spontánní a řídí se formálními procesy. Obecná zásada plní funkci vyvažování (poměrování), která řeší konflikty mezi subjektivními právy; funkci rozhodovací, při které se zásada nejlepších zájmů dítěte bere jako prvořadé východisko; funkci kontroly, např. kontroly sociálně právní ochrany dětí. Rozhodování třetích osob o nejlepších zájmech dítěte je náročné, vychází z mnoha faktorů zásadních pro život dítěte a musí sledovat zájem dítěte v dlouhodobém a stabilním měřítku.

Vztah rodičů, dítěte a státu v UPD zkoumá Janočková (2009, s. 64-73). UPD stanoví, že prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte mají jeho oba rodiče a cílem jejich péče musí být zájem dítěte (čl. 18 UPD). Rodina je tedy základním subjektem při péči o dítě a stát má za úkol rodinu chránit a podporovat v obtížných životních situacích. Pokud dochází k ohrožení dítěte a setrvání s rodiči představuje ohrožení

zájmu dítěte, má navíc stát povinnost dítě z jeho přirozené rodiny odebrat a zajistit náhradní péči. Náhradní péči by měla poskytovat dle odst. 3 čl. 20 UPD vhodná fyzická osoba nebo vhodní osvojitelé. Osvojení se tedy stává důležitým institutem pro rozvoj dítěte, pokud jeho přirozená rodina není schopna fungovat a zajistit dítěti výchovu a rozvoj. Osvojitelé se stávají rodiči osvojeného dítěte a prvotní zodpovědnost za výchovu a vývoj dítěte nyní leží na nich. V případě, že se dítěti nepodaří najít osvojitele ve vlastní zemi, rozhodují odpovědné subjekty o umístění dítěte do mezinárodního osvojení dle zásad Haagské úmluvy.

Žádný z dokumentů však neposkytuje upřesnění významu a obsahu sousloví *nejlepší zájem* či *blaho dítěte*. Janočková (2009, s. 68) za tímto účelem vychází z definice zdraví podle Světové zdravotnické organizace – tedy stavu nejen nepřítomnosti nemoci, ale i stavu tělesného, duševního a sociálního blaha², čímž potvrzuje, že sem patří i potřeby sociální - psychické a emoční. Jak již bylo zmíněno, rozhodování v sobě nese procedurální i substantivní polohu. Jelikož je v rozhodování vždy zastoupena subjektivní a individualistická stránka, mělo by být rozhodnutí v praxi státních orgánů vždy řádně odůvodněné. Janočková (2009, s. 69-73) předpokládá, že v rámci jedné kultury bude obsah pojmu vykládán podobně, ne-li stejně. Uvádí příklady a praktické aplikace pojmu v USA formou testu, který soudy používají při svém rozhodování v situacích jako je svěření dítěte do péče konkrétním osvojitelům, v rodinných otázkách, případně rozhodování o odebrání dítěte. I když je rozhodnutí jednotlivého soudce založeno na individuálním hodnocení, faktory ovlivňující nejlepší zájem dítěte jsou objektivní. Jednotlivé federativní státy mají jinak nastavena kritéria, ale jako obecně aplikovatelné pro všechny státy Janočková vyjmenovává: 1) věk a pohlaví dítěte, 2) duševní a fyzický stav dítěte (případná onemocnění), 3) duševní a fyzický stav rodičů, 4) způsob života a další sociální faktory života rodičů, 5) emoční vazby dítěte k jeho rodičům, 6) schopnost rodičů zajistit dítě po stránce materiální (jídlo, oblečení, přístřeší, zdravotní péče), 7) vzory dítěte (a pro dítě) co se týče vzdělání, domácího prostředí, popř. v rámci komunity, náboženského vyznání a vedení, 8) kvalita vzdělání, kterou je rodič schopen dítěti poskytnout, 9) názor dítěte.

² Alena Šteflová, kancelář Světové zdravotnické organizace v ČR, na konferenci ČZF 12. 10. 2011 [on line], dostupné 24. 3. 2015 z http://www.czf.cz/soubory/konf_ckz/prez_steflova.pdf

Janičková (2014, s. 57-60) popisuje, jakým způsobem je aplikován pojem nejlepší zájem dítěte při práci s rodinou v rámci švýcarské *dobré praxe* v organizaci Mezinárodní sociální služby (International Social Service), jejíž náplní je uplatňování mezinárodních konvencí v oblastech práv dětí, práv rodiny a adopce. Dítě je vnímáno jako subjekt nikoliv objekt práva, spolupráce mezi odborníky a organizacemi při řešení jednotlivých případů má za cíl motivaci a posílení kompetencí jednotlivých členů rodiny. Klade se velký důraz na individuálnost každého případu, zejména v kontextu s častými odlišnostmi v oblasti tradic, kultury, etnicity a jazyka. Cílem není řešení problému rodiny odborníky, ale doprovázení rodiny na její životní cestě. Prakticky to znamená, že jsou hledány zdroje, díky kterým může rodina samostatně pokračovat. Lidský přístup a hledání rovnováhy jsou prostředky pro odhalení nejlepšího zájmu dítěte. Základními principy švýcarské *dobré praxe* při práci s rodinou jsou 1) nejlepší zájem dítěte (naslouchání jeho názoru, právo na vztah s oběma rodiči, prioritní právo žít se svojí rodinou nebo v pěstounské rodině, ústavní péče a adopce jako poslední možnost), 2) přístup zaměřený na dítě a jeho potřeby (skutečnost, že se jedná o nejzranitelnějšího člena rodiny s potřebou citových vazeb, využití silných stránek klienta, podpora rodičů v péči o dítě), 3) profesionální standardy případové práce). Rozhodování a intervence v nejlepším zájmu dítěte jsou založeny na vyhodnocení rodinného prostředí, ke kterému se používají nástroje jako ekogram nebo rámcový model zhodnocení. Rámcový model zhodnocení má tři osy pro ochranu a zajištění blahobytu dítěte – 1) vývojové potřeby dětí, 2) rodičovské schopnosti, 3) rodinné prostředí (komunitní zdroje, sociální integrace rodiny, širší rodina, zaměstnání, příjem). Hranice či kultura nejsou klíčovými faktory pro blahobyt dítěte, neexistuje ani čistě právní situace, která by byla nadřazena blahobytu dítěte. V rámci mezistátní intervence jsou hlavními nástroji informování, právní a sociální oznámení, sociální zprávy a vyhodnocení, způsob ochrany dítěte, mediace, právní intervence. Výsledkem mezistátní intervence je řešení v nejlepším zájmu dítěte, kterému předchází jednání organizace s úřady a rodiči.

Janočková (2009, s. 71-72) připomíná kritiku Výboru pro práva dítěte při OSN, jako kontrolního orgánu UPD, vůči České republice za svoje stereotypní rozhodování ve věcech nejlepšího zájmu dítěte. Výborem bylo České republice doporučeno, aby zásada nejlepšího zájmu dítěte byla podrobně analyzována z hlediska různých životních

situací dítěte, zohledněna v legislativě a aplikována v soudních rozhodnutích a všech činnostech majících dopad na děti. Dále bylo doporučeno, aby se posílily výzkumné a vzdělávací programy pro odborníky pracující s dětmi, aby dosáhli porozumění čl. 3 UPD. Podle hodnocení Janočkové bylo určitou odpovědí na tuto kritiku vypracování Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011, ve kterém je také uvedena definice *nejlepšího zájmu*. Janočková ale konstatuje, že zmíněná definice je pouze kompilací části textů UPD bez ohledu na to, co UPD určuje jako prioritu. V definici nejlepšího zájmu dle výše uvedeného Národního akčního plánu je materiální zabezpečení postaveno jako podmínka zdravého vývoje a rozvoje.

To se odráží v další dlouhodobé kritice České republiky, a sice skutečnosti, že děti bývají z biologické rodiny odebrány z důvodu sociální nedostatečnosti/chudoby (OSN, 2011; OSN, 2003, podle Kozáková, 2014, s. 53), aniž by státní orgány vyvinuly preventivní nebo podpůrnou aktivitu předcházející nutnosti odebrání dítěte z rodiny (Janočková, 2009, s. 73). Další kritiku České republiky představuje rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věcech Wallova a Walla proti České republice a Havelka proti České republice, jejichž spojitost shrnuje Kapitán (2011, s. 196) stejnými příčinami jako Janočková a Kozáková výše, tedy nedostatečným vytvořením podmínek pro zajištění péče biologickou rodinou, což Evropský soud pro lidská práva hodnotí jako rozpor s právem na rodinný život.

Nejlepší zájem dítěte představuje pro sociální pracovníky i ostatní odborníky častou příliš obecnou formulací. Dle Janočkové (Janočková, 2009, s. 73) je třeba se ubránit stereotypnímu myšlení a zařazování dětí do určených kategorií; při rozhodování o dítěti je třeba důsledně dbát na individualitu a potřeby každého dítěte.

2.2 Princip subsidiarity

Subsidiarita pochází z latinského slova *subsidiaris* - pomocný, podpůrný; v dnešní době toto slovo znamená zásadu rozhodování na nejnižší možné úrovni. V moderních dějinách pojem subsidiarity poprvé použil papež Pius XI. v 79. článku encykliky *Quadragesimo anno* ze dne 15. května 1931. V předmluvě encykliky vydané v roce 1996 Českou biskupskou konferencí se uvádí: „Poprvé je v této encyklice definován pojem subsidiarity: stát a společnost musí občanům a malým společenstvím

poskytovat podporu a pomoc, ale ponechat jim svobodu. Stát se nemá vměšovat do záležitostí rodinného života, do práv rodičů na výchovu dětí, do politiky, do záležitostí církví.“ (Quadragesimo anno, 1996)

Princip subsidiarity je jedním ze základních principů mezinárodního osvojení. Za prioritní považuje zajištění náhradní rodinné péče v zemi, kde se dítě narodilo. Pokud se to v této zemi nepodaří zajistit, je možné dítě umístit do náhradní rodinné péče v jiné zemi. Sedlák (2009, s. 26-27) porovnává aplikovatelné zakotvení principu subsidiarity v UPD a v Haagské úmluvě. Zatímco v UPD se podle Sedláka jedná o práva dítěte jako demonstrativní výčet, respektive výčet jednotlivých zájmů dítěte, Haagská úmluva výslovně uznává princip subsidiarity ve své preambuli a jsou zde uznány mezinárodní dokumenty včetně UPD. Sedlák v náhledu na problémy spojené s aplikací principu subsidiarity vychází z dlouhodobých zkušeností Úřadu, který mezinárodní osvojení pro Českou republiku zprostředkovává. Pro většinu spisů zpřístupněných Úřadu platí, že mezinárodní osvojení je pravděpodobnější než pěstounská péče, osvojení představuje dlouhodobější jistotu vztahů než je tomu u pěstounské péče; prakticky nelze očekávat reintegraci dítěte do biologické rodiny.

Důležitým zdrojem pro pochopení aplikace zásad Haagské úmluvy je *Guide to Good Practice*, ze kterého Sedlák (*Guide to Good Practice*, 2008, podle Sedlák, 2009, s. 27) volně překládá články 48, 51, 53. Je zde například uvedeno, že státy nemají úmyslně poškozovat děti přehnaným oddalováním trvalého řešení mezinárodního osvojení. Politika státu by měla především směřovat k podpoře ochrany rodiny a ne bránění mezinárodnímu osvojení. Pokud není dostatek vhodných osvojitelů v zemi původu, není v zájmu dítěte nechat jej čekat v institucích, existuje-li vhodné trvalé umístění v cizině. Za poslední krok náhradní péče není považováno mezinárodní osvojení, jak bývá někdy mylně chápáno, ale za poslední krok náhradní péče lze považovat možnost institucionalizace.

Kapitán (2011, s. 220) ve statistice věkové kategorie dětí zařazených do mezinárodního osvojení uvádí, že většinu dětí tvoří věková skupina od tří do čtyř let, která je svěřena do ústavní výchovy od raného věku. Z toho vyvozuje „alarmující poznání“, že „propadání dítěte“ sítím vnitrostátních forem náhradní rodinné péče trvá zpravidla tři roky“. Příčiny vidí v délce soudních řízení, která jsou podmíněna zákonnými lhůtami a dále systémem práce orgánů sociálně-právní ochrany. V procesu

zprostředkování mezinárodního osvojení platí, že zpřístupněním dat z krajského úřadu na Úřad usilí vnitrostátního osvojení nekončí. Mezi zúčastněnými orgány (Úřad, krajský úřad) funguje zpětná vazba a informovanost, přičemž národní osvojení má až do posledních okamžiků přednost před mezinárodním osvojením. Oznámí-li tedy krajský úřad Úřadu, že dítěti zařazenému v registru pro mezinárodní osvojení byla nalezena náhradní rodinná péče formou osvojení či pěstounství nebo se změnily skutečnosti v původní rodině tak, že je v zájmu dítěte, aby se tam vrátilo, Úřad je povinen dítě vyřadit ze své evidence pro mezinárodní osvojení.

Z hlediska subsidiarity je důležité také právo dítěte na vlastní identitu a kořeny (čl. 8 UPD). Mezinárodním osvojením dítě ztrácí svoje původní občanské údaje a stává se občanem nové země, často s novým příjmením a někdy i jménem.

Novotná a Průšová (2004, s. 132) také označují sourozenecké skupiny jako důležitý faktor pro rozhodování o umístění dítěte do osvojení. Jednou z aplikací čl. 8 UPD je podpora současných sourozeneckých vztahů i vztahů s budoucím potenciálem. Pávková (2013, s. 48-49), přibližuje, jakým způsobem dbá Úřad na sourozenecké vztahy dětí zařazených do evidence pro mezinárodní osvojení. Především je to vytipováním osvojitelů, kteří v žádosti uvedou požadavek na osvojení sourozenecké skupiny buď společně, nebo postupně. Při zprostředkování osvojení dítěte ze sourozenecké skupiny potom dochází ke spárování s těmito žadateli. Rodina, která vychovává osvojené dítě, je oslovena, pokud Úřad zprostředkovává osvojení jeho dalšího sourozence. Pokud však není možné ani takto sourozence umístit, protože rodina nemá zájem nebo kapacitu přijmout další dítě, je snahou Úřadu umístit další dítě ve stejné příjmové zemi, aby byla dětem do budoucna otevřena možnost kontaktu, společného jazyka a vztahu. Jak uvádí Pávková, v zahraničí je běžný styk mezi rodinami s osvojenými dětmi, například trávením společné dovolené apod.

3 Psychosociální potřeby dítěte

V České republice je řešení situace dítěte často ošetřeno především z hlediska uspokojování biologických potřeb a možností ohrožení zdraví dítěte (Hauková, 2005, s. 121). Z této pozice se může jevit jako dostačující zabezpečení dítěte tradiční formou náhradní péče – například umístěním dítěte do dětského domova. Pro celkový rozvoj zdravého člověka to však dostačující není a mezinárodní úmluvy takové jednostranné řešení zamítají. Vrátime-li se k definici zdraví podle Světové zdravotnické organizace, označujeme zdraví jako stav úplné fyzické, duševní a sociální pohody, nikoli pouze nepřítomnost nemoci nebo zdravotního postižení.³

Matějček (1994, s. 16) pojmenovává dva poznatky nutné pro zdravý rozvoj člověka: 1) pro dítě nejsou důležité vnější znaky rodiny (např. stará-li se o něj jedna osoba nebo více, jaký právní statut rodina má, jsou-li vztahy biologické) a 2) dítě potřebuje vyrůstat ve stálém prostředí bohatém na příznivé citové podněty, v prostředí, ve kterém se cítí přijímáno. „Není žádný hlas krve.“ proklamuje Matějček (1982, s. 3) nejzávažnější psychologický poznatek a později doplňuje význam jakékoliv osoby (nikoliv pouze matky), kterou dítě za rodiče přijímá, tedy těch, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají a poskytují mu uspokojování základních psychických potřeb a sociálních vztahů (Matějček, 1994, s. 16).

Jestliže člověk nemá uspokojovány základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu, vzniká podle Langmeiera a Matějčka (Langmeier, Matějček, 1968, s. 24) stav psychické deprivace. Základní duševní potřeby vyjmenovává Matějček (1994, s. 25-26) následovně – 1) potřeba náležitého přísunu podnětů ze zvenčí (naladění centrálního nervového systému na zbytek života), 2) potřeba smysluplného světa, 3) potřeba životní jistoty (především ve vztazích), 4) potřeba vlastní společenské hodnoty (identity, vědomí vlastního *já*), 5) potřeba otevřené budoucnosti.

Matějček (1994, st. 13, 51) popisuje vztahové souvislosti dítěte, kdy vědomí vlastního *já*, vlastní osoby, se u dítěte vytvářejí pevněji, pokud zde není jen jeden vztah, tj. *já a ty* (matka a dítě), ale když dítě poznává vztahy alespoň tři *já-ty-on* (například

³ Alena Šteflová, kancelář Světové zdravotnické organizace v ČR, na konferenci ČZF 12. 10. 2011 [online], dostupné 24. 3. 2015 z http://www.czf.cz/soubory/konf_ckz/prez_steflova.pdf

matka, dítě a otec nebo někdo další). Dítě pozoruje vztahy navzájem a stává se jejich součástí. Z trojúhelníku já-ty-on si dítě uvědomuje svou svébytnost a vytváří si svou rodinnou identitu. Dvouleté a tříleté dítě již tyto vztahy ovládá a určuje je za svoje přirozené prostředí, domov. Dytrych a Matějček (1997, s. 112) dále uvádějí, že pocit důvěry, bezpečí, jistoty je vytvářen citovým poutem, a pokud dítě toto v osvojitelské rodině přijímá, je psychologické rodičovství povýšeno nad nefunkční rodičovství biologické.

4 Důvody a trendy ve vývoji v zařazování vhodných dětí do osvojení

4.1 Odebírání dítěte

Důvody pro odebrání dítěte z původní rodiny jsou v zákoně vymezeny pouze rámcově. Zákon ale zdůrazňuje, že samotná sociální situace rodiny nemůže být důvodem k podání návrhu na odebrání dítěte. Jak shrnuje Kozáková (2014, s. 53), pouze nedostatečné bytové nebo majetkové poměry nejsou důvodem pro podání návrhu k odebrání dítěte, pokud jsou rodiče jinak způsobilí zabezpečit řádnou výchovu a plnění povinností vyplývajících z rodičovské odpovědnosti. Současná ochránkyně veřejných práv se již v minulosti coby zástupkyně veřejného ochránce práv v rozhovoru s Bajerem (2005, s. 41-44) proti tomuto způsobu práce s rodinou a dítětem postavila. Na konferenci v listopadu 2014⁴ Šabatová uvedla několika poznatků zjištění veřejného ochránce práv k umístování dětí do zařízení, z nichž vybírám: 1) neexistuje efektivní nástroj prevence a efektivní podpora sociálně slabých rodin s cílem zachovat rodinu; 2) chybí koncepce sociálního bydlení; 3) přestože má být náhradní ústavní péče výjimkou, bývá pravidlem. Na problém institucionální péče o děti a jejich možnosti návratu do rodiny v kontextu sociálního bydlení upozorňuje také Milota (2014, s. 10), který tvrdí, že sociální pracovníci nemají dostatek kompetencí k ochraně práv dítěte, pokud nejsou schopni nabídnout rodině dítěte adekvátní bydlení prostřednictvím kompetentního aktéra zajišťujícího sociální bydlení. Přitom právo na život se svými blízkými je jedním ze základních práv dítěte.

Kozáková (2014, s. 53) uvádí data o pobytu dětí v dětském domově získaná UZIS, podle kterých byl v roce 2012 pobyt v dětském domově ve 44,3% ze zdravotních důvodů, v 19,3% z důvodů zdravotně-sociálních a ve 36,4% z důvodů sociálních. Další data UZIS ukazují, že v roce 2012 byly děti z dětských domovů propuštěny v 50,7% zpět do vlastní rodiny, 22,9% dětí bylo osvojeno, 11,6% dětí bylo propuštěno do jiné formy náhradní rodinné péče, zbytek dětí byl umístěn do jiných forem péče. Stejná statistika za rok 2013 nebyla k dispozici. Kozáková (Ptáček, a kol., 2011, podle Kozáková, 2014, s. 54) dále uvádí nejčastější důvody (66%) nedostatečné péče o dítě

⁴ Anna Šabatová na konferenci k 25. výročí přijetí Úmluvy o právech dítěte, 4. 11. 2014, Praha.

pro umístění dětí do ústavní výchovy nebo do náhradní rodinné péče z těchto příčin: 10% z příčiny finanční situace rodiny, 7% z příčiny nezvládnutí výchovy problémového dítěte, 5% ze sociálních důvodů rodiny, 5% z příčiny alkoholu v rodině, 4% z příčiny týrání, 3% z příčiny rodičů ve výkonu trestu. Pouze ve 12 % případech lze umístění dětí do ústavní péče považovat za oprávněné, a to z důvodu týrání, alkoholismus rodičů a rodičů ve výkonu trestu. V ostatních případech měla podpora rodiny a intervence sociálních pracovníků zabránit umístování dětí do ústavní výchovy.

Novotná a Průšová (2004, s. 131-133) rozlišují z hlediska vhodnosti tři skupiny dětí do osvojení. Jednu skupinu tvoří nechtěné děti. Jedná se především o děti z rodin s nízkou sociálně kulturní úrovní, jejichž matky se živí prostitucí, trpí duševním onemocněním nebo jsou závislé na návykových látkách, a proto se jedná o děti ohrožené. Druhou skupinou jsou děti, jejichž rodiče o ně nemohli nebo nejsou schopni pečovat. Tato skupina je poměrně početná, jedná se o děti znevýhodněné z hlediska sociálního i zdravotního, děti, které mohou mít zkušenost z pobytu ve vlastní biologické rodině, ale z různých důvodů byla nařízena ústavní výchova. Třetí skupinu s tradičně nízkým zastoupením, ale nejvíce žádanou, tvoří děti, jejichž biologická rodina se rozpadla. Jedná se například o sirotky, děti rodičů v dlouhodobém výkonu trestu odnětí svobody apod. Z uvedeného popisu lze vyvodit, že každé dítě, které je zařazeno do registru dětí vhodných k osvojení, je dítě s tzv. specifickými potřebami, které vycházejí z jeho sociálně kulturního zázemí či zdravotního postižení (Novotná, Průšová, 2004, s. 131- 132).

Jak již bylo řečeno výše, neméně významným činitelem v rozhodování o osvojitelnosti dítěte je skutečnost, zda dítě patří do sourozenecké skupiny (Novotná, Průšová, 2004, s. 132). MPSV vydalo dne 17. 9. 2014 stanovisko MPSV ve věci zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině v případech sourozenců. Stanovisko zdůrazňuje na základě § 22 odst. 9 písm. a) zákona č. 359/1999 Sb. možnost registrace do mezinárodního osvojení pouze za předpokladu, že dítěti nelze zprostředkovat pěstounskou péči ani osvojení v České republice, nebo nelze předpokládat, že by v budoucnu mohla převzít dítě do péče osoba dítěti příbuzná nebo jemu blízká. Dle MPSV by měl sociální pracovník počítat se situací, že mladší sourozenec by v budoucnu mohl převzít do péče starší sourozenec ve chvíli, kdy dosáhne plnoletosti. Stanovisko je doloženo v čl. 8 UPD, ve kterém se smluvní strany zavazují respektovat

právo dítěte na zachování jeho totožnosti, včetně státní příslušnosti, jména a rodinných svazků. Stanovisko se dále odvolává na výklad Výboru pro práva dítěte OSN v obecném komentáři č. 14 z roku 2013 o aplikaci zásady nejlepšího zájmu dítěte. Zde se pojem rodina interpretuje jako širší pojem, který zahrnuje nejen rodiče, osvojitele, pěstouny, ale i členy širší rodiny či komunity (MPSV, 2014).

Představitelkou moderního pojetí sociální práce v České republice se stala Petra Winnette, rozená Vrtbovská (Vrtbovská, 2006, s. 38-40), která prošla výcvikem britského modelu péče o ohrožené děti. Jeho základem je důkladné vyhodnocení situace dítěte z úhlu vývojových potřeb dítěte, rodičovských schopností a rodinných faktorů spolu s faktory prostředí. Inspirujícím podnětem pro předimenzovanou kapacitu sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany v ČR může být zahraniční praxe, podle které situaci dítěte vyhodnocuje spolupracující odborná organizace vybavená personálně a kvalitativně odborníky, zatímco sociální pracovník dohlíží na kvalitu práce. Vrtbovská se v rozhovoru s Bajerem (2006, s. 46) zasazuje o přístup založený na zachování dítěte v biologické rodině, samozřejmě za předpokladu, že se v rodině nejedná o patologické jevy, které dítě poškozují. V psychologii se tomuto trendu říká *dost dobrá rodina*, a myslí se tím obyčejná, nijak vynikající rodina, která je ale nenahraditelná pro vývoj a výchovu dětí. Podobně se vyjadřuje i Říčan (1998, s. 107), který říká, že i *poměrně špatná rodina* je pro duševní vývoj dítěte vhodnější než *poměrně dobrý* dětský domov.

4.2 Stereotypy na straně pracovníků sociálně-právní ochrany

Tematikou výběru dětí umisťovaných do náhradní rodinné péče se zabývá Hauková (2005, s. 115-121). Z rozhovorů se sociálními pracovníci na úrovni obce s rozšířenou působností a soudkyní zkoumala, co ovlivňuje jejich rozhodování při výběru dětí. Přes důsledné dodržování právních norem je každý pracovník ovlivněn prostředím, stereotypy a sledováním různých zájmů. Proto je důležité, aby se u sociálních pracovníků formovaly změny ve vnitřních postojích. Hauková narážela během rozhovorů u pracovníků, ale i soudkyně, na kolektivní myšlení, jakoby rozhodnutí o umístění dítěte nebylo rozhodnutí konkrétního člověka. Hauková si to vysvětluje psychickou zátěží sociálních pracovníků. Víra, že rozhodnutí činí někdo jiný, potom dělá tuto zátěž snesitelnější.

Zajímavým postřehem byla forma spolupráce, která mezi jednotlivými subjekty rozhodujícími o umístění dítěte (OSPOD, soud) probíhá. Dle Haukové mezi jednotlivými subjekty panuje relativně úzký a častý vztah. Jedná se ale spíše o vztah nucený, vyvolaný zákonnými povinnostmi. Přístup pracovníků k selekci dětí vychází ze tří prvků: a) preference a zájmy, b) cíle pracovníků a c) stereotypy pracovníků. Hauková se domnívá, že konkrétní podoba hlavního cíle, tj. nejlepšího zájmu dítěte, může být ve skutečnosti zájmem pracovníka či organizace a vede ji ke konstatování, že hlavní cíl jednotlivých subjektů nemusí být stejně srozumitelný. Hauková analyzuje přístupy a stereotypy, které vedou pracovníky k rozhodnutí. Analýza nasvědčuje tomu, že pracovníci znají i jiné možnosti umístění dítěte (neziskové nestátní organizace), ale zdůvodňují si je jako nedůvěryhodné nebo nedostupné, a tak se pracovníci vyhnou nutnosti rozhodovat, kam dítě umístit. Svoje pracovní podmínky řeší zjednodušením stávající reality. To se děje přizpůsobováním využití tradičních forem jako jsou dětské domovy a kojenecké ústavy, nikoliv rozšiřováním nabídky s ohledem na zájem dítěte. Pracovníci podle Haukové uplatňují vlastní představy o klientech. Klienty třídí podle stereotypně založených hledisek. Například podle hlediska hodnotnosti klienta – zda se chová a spolupracuje, tak jak se ze strany sociálního pracovníka očekává nebo zda klient nespolupracuje, nereaguje na podněty ze strany sociálního pracovníka a intervence má potom represivnější charakter. Sociální pracovníci se dle Haukové schovávají za deklamovanou formu individuálního přístupu. To jim umožňuje věnovat různým klientům různou pozornost, nutí je to k rozlišování klientů, ale také jim to pomáhá zvládat náročnost pracovních podmínek, jako je například množství klientů a neurčitost pracovních podmínek. Hauková pojmenovává nástroje pracovníků k jejich zvládnutí: zjednodušení reality, nepřijímání odpovědnosti pracovníků za svoje rozhodnutí, používání profesního jazyka, stereotypní myšlení při třídění klientů a různých forem náhradní péče, nerovné zacházení s klienty v možnostech intervence.

Jak upozorňuje Bechyňová v rozhovoru s Bajerem (Bajer, 2003, s. 20-21), k efektivní spolupráci mezi orgány sociálně právní ochrany a neziskovými organizacemi je třeba změnit vnitřní postoje odborných pracovníků. Bechyňová představuje neziskovou organizaci STŘEP a její konkrétní preventivní program podpory rodinám, kterým hrozí nebezpečí preventivního odebrání dítěte z důvodu ohrožení či zanedbání výchovy dítěte. Cílem podpory je zvyšování rodičovských kompetencí a

zabránění odebrání dítěte. Změna vnitřních postojů sociálních pracovníků dle Bechyňové vede přes jejich celkovou otevřenost přijímat nové informace, účastnit se celoživotního vzdělávání, sledovat odborné publikace a nebát se přijímat a zkoušet nové metody.

Kapitán (2011, s. 197 - 198) zkoumá ve společensky obecnější rovině porovnání principu nejlepšího zájmu dítěte s předsudky a hodnotícími stereotypy v České republice, které mají vliv na sociálně právní ochranu dětí. Jedním z takových obecných stereotypů je přesvědčení, že při rozpadu rodiny je to matka, kdo je způsobilější pro další výchovu dítěte. Dalším stereotypem je vnímání intervence a ingerence státu do rodinných vztahů, konkrétně při osvojení, kdy osvojením dítěte přestává být rodina a dítě pod péčí sociálně právní ochrany nebo poradenství. Její další vývoj je považován za soukromou věc jako u kterékoliv jiné biologické rodiny. Jak tvrdí Kapitán, aktivita státu nemá být v tomto směru chápána jako ingerence s kontrolní povahou (jako zásah, vměšování), ale ingerence jako vliv formou podpory a pomoci rodině pro zvládnutí náročných vývojových situací, zvláště v době puberty osvojeného dítěte, kdy dochází k přirozenému hledání identity dítěte.

V případě mezinárodního osvojení zpřístupňuje data ze své evidence pro mezinárodní osvojení pracovnice krajského úřadu. Rozhodování, které bylo popsáno výše, probíhá na úrovni obce s rozšířenou působností. Na úrovni krajského úřadu dochází k zařazení dítěte do evidence pro osvojení a v případě, že nelze dítěti najít vhodného osvojitele, krajský pracovník kontaktuje ostatní krajské úřady. Jestliže je výsledek také nulový, krajský pracovník zpřístupňuje data ze spisu Úřadu.

4.3 Stereotypy na straně žadatelů o náhradní rodinnou péči

Na straně žadatelů o náhradní rodinné péče stojí významný stereotyp, ať už se jedná o osvojitele nebo pěstouny, a tím je etnická příslušnost dítěte. V České republice je etnikum častým důvodem pro odmítnutí převzetí dítěte do své péče, jak konstatuje Pavla Svobodová v rozhovoru s Bajerem (Bajer, 2006, s. 25) a jako protiargument používaný v její organizaci pro žadatele uvádí příklad fungující pěstounské rodiny s přijatými romskými dětmi.

V České republice veřejnost identifikuje jako děti se specifickými potřebami především děti romského etnika. Odpovídají tomu i výše zmiňované kritiky České

republiky ze strany OSN a Evropského soudu pro lidská práva. Za odbornou veřejnost tyto mýty vyvrací například Říčan (1998, s. 39, 76), když soudí, že kvalita romského genofondu odpovídá genofondu majoritní společnosti. To, že se některé romské děti hůře učí nebo mají v dospělosti méně výkonnou morálku, je dáno prostředím, do kterého se narodily a ve kterém vyrůstaly, a nikoliv dědičností. Vzhledem k neznalosti romské kultury a tradic dochází ve společnosti k hodnocení romské skupiny pouze na základě faktorů jedné sociálně znevýhodněné skupiny romských občanů, které ale z podstaty nesouvisejí s ‚romstvím‘ a původními romskými hodnotami, naopak jsou typickými znaky pro celou skupinu občanů žijících na pokraji bídy, ať už se jedná o majoritu či minoritu.

Dle zkušeností psycholožky Úřadu jsou děti zařazované do evidence mezinárodního osvojení rizikovější oproti dětem osvojovaným vnitrostátně. Významným faktorem úspěchu mezinárodního osvojení je, že zahraniční osvojitelé (ti, co jsou v evidenci Úřadu) jsou tolerantnější, lépe připraveni na rizika výchovy a součástí přijetí dítěte je pravdivé informování dítěte o jeho původu. Příjmové státy mívají navíc dobře zpracované podpůrné služby pro rodiny s osvojenými dětmi (Pávková, 2013, s. 49-50).

5 Metodologie výzkumu

Ve své práci se zaměřuji na praktické chápání a využití do legislativy teoreticky zasazeného principu subsidiarity.

5.1 Výzkumná otázka a dílčí otázky

Výzkumná otázka mé práce zní: Jak je uplatňován princip subsidiarity pro umístění dětí z České republiky do mezinárodního osvojení do ciziny?

Na tuto otázku navazují dílčí otázky, které souvisejí s principem subsidiarity a jsou prezentovány jako záměr výzkumu, který blíže určuje způsob výzkumu a využití výsledků výzkumu. Záměr může mít například formu explorační, deskripční, explanace, evaluace, vytvoření měřicího nástroje, vícečetného záměru, vysvětlování a predikce (Bugel, Šlechtová, 2012, s. 173-174). Zvolila jsem kategorie explorační, deskripční a explanace, respektive kombinaci vícečetného záměru. Technikou byl rozhovor a obsahová analýza spisové dokumentace. Z výstupů provedu porovnání uplatňování principu subsidiarity a s ním souvisejících skutečností s teoretickým vymezením sociálně právní ochrany dětí a principu subsidiarity.

Šest dílčích otázek výzkumu je položeno následovně:

A. Jaké jsou důvody pro zařazení dítěte do evidence do mezinárodního osvojení?

Záměrem je explorační důvodů pro zařazení dítěte do evidence pro mezinárodní osvojení, a to kvalitativním ověřením konstatování důvodů k zařazení do evidence, deskripční sociální a zdravotní anamnézy dítěte ze spisové dokumentace dle § 22 odst. 9 a) zákona 359/1999 Sb., a analýzou rozhovorů a spisové dokumentace.

B. Dílčí otázka B: „Jakou skupinu tvoří děti zařazené v evidenci pro mezinárodní osvojení?“

Záměrem je kvalitativní deskripce zastoupení dětí evidovaných pro mezinárodní osvojení dle rozdělení skupin z hlediska vhodnosti dětí do osvojení, jak je uvedeno v kapitole 4 (Novotná, Průšová, 2014, s. 131-132).

C. Jakým způsobem byl při mezinárodním osvojení zachován princip subsidiarity v případech sourozeneckých vazeb? Záměrem je explorační přístup pracovníků

OSPOD při ochraně práv dítěte pocházejícího ze sourozeneckých skupin, a to kvalitativní deskripční spisové dokumentace (čl. 8 UPD).

- D. Jaký je věk a časové rozmezí pro umístění dítěte do mezinárodního osvojení? Záměrem je kvalitativní deskripce průměrného věku dítěte zařazeného do evidence pro mezinárodní osvojení a délky zprostředkování mezinárodního osvojení dítěte (*Guide to Good Practice*, 2008, podle Sedlák, 2009, s. 27).
- E. Jaké jsou stereotypy a bariéry při procesu umístování dítěte do osvojení a do mezinárodního osvojení? Záměrem je kvalitativní explorace stereotypů a bariér při rozhodování o umístění dítěte do mezinárodního (Hauková, 2005, s. 115-121).
- F. Jaké jsou faktory a kritéria, které ovlivňují rozhodnutí o umístění dítěte do mezinárodního osvojení? Záměrem je kvalitativní explorace faktorů ovlivňujících rozhodnutí o umístění dítěte do mezinárodního osvojení (Janočková, 2009, s. 65-73).

5.2 Metoda výzkumu

Pro svůj výzkum jsem volila kombinovanou formu kvalitativní metody s převážně induktivním postupem a kvantitativní metody s deduktivním výzkumným postupem (Bugel, Šlechtová, 2012, s. 176). Pracuji dle konceptu triangulace, jelikož data získávám ze tří zdrojů, ze kterých budou ověřovány výzkumné závěry. Denzin (1989, podle Hendl, 2005, s. 149) rozlišuje tři základní typy triangulace – datovou triangulaci, triangulaci výzkumníků a metodologickou triangulaci. Podle Denzinova vymezení je v mém výzkumu uplatněna metodologická triangulace mezi metodami jako kombinace způsobu získávání dat.

Výzkum pochází dílem z polo strukturovaných rozhovorů vedených s pracovníky krajských úřadů převážně induktivně kvalitativní metodou založenou na jedenácti základních otázkách (Bugel, Šlechtová, 2012, s. 176). Rozhovor je hodnocen jako náročná metoda, které by se měl ujmát zkušený výzkumník. Jako vhodný se mi jevil zvolený způsob polo strukturovaného rozhovoru, skládajícího se z dílčích výzkumných otázek, který je charakteristický připraveným souborem otázek, kladených v libovolném pořadí (Reichel, 2009, s. 110-111). Většina pracovníků krajských úřadů byla ochotna poskytnout mi rozhovor či písemnou odpověď na polo strukturované dotazy, v první

fázi mě však vždy odkazovali na Úřad, kde jsou zpřístupněna data ze spisové dokumentace pro případy mezinárodního osvojení. Výsledky rozhovorů jsou součástí mého výzkumu, i když původně zamýšlená technika rozhovoru se tak stala až sekundárním zdrojem, doplňuje a vysvětluje studium spisové dokumentace.

Důležitým zdrojem mého výzkumu jsou totiž data získaná studiem spisové dokumentace vedené u Úřadu za období roku 2013. Použila jsem techniku obsahové analýzy, kterou lze dle Reichla (Reichel, 2009, s. 126-127) označit jako postup kvalitativně-kvantitativní. V obsahové analýze je nutný předpoklad dokumentu porozumět a interpretovat jej. V případě mého výzkumu se jednalo o vnitřní analýzu primárních dokumentů, neboť jsem zkoumala určité znaky, prvky a vztahy dokumentu, které souvisejí s uplatňováním principu subsidiarity.

Třetí částí mého výzkumu se stala kombinovaná deskripce konkrétních kauzistik vybraných ze spisové dokumentace Úřadu. Z výsledků rozhovorů a obsahové analýzy jsem vybrala kauzistiky, na nichž jsem kvalitativní deskripcí usilovala o bližší poznání uplatnění principu subsidiarity na konkrétní situaci dítěte a pomocí následné kvantitativní deskripce tuto situaci porovnám s výstupy rozhovorů a obsahové analýzy spisové dokumentace (Bugel, Šlechtová, 2012, st. 174).

5.3 Popis výzkumného prostředí

Pro výběr prostředí a respondentů pro mne byla určující novela zákona 359/1999 Sb., která vymezuje subjekty zahrnuté v evidenci dětí pro mezinárodní osvojení. V souladu s definicí Miovského jsem použila metodu záměrného výběru s určením respondentů, kteří sdílejí určitý soubor vlastností požadovaných pro výzkum technikou rozhovoru a jsou ochotni se do výzkumu zapojit. Těmi se stali pracovníci 14 krajských úřadů, včetně Magistrátu hlavního města Prahy (Patton, 1990, podle Miovský, 2006, s. 135).

Podobně jsem při použití metody záměrného účelu přes instituce dospěla k výzkumu ve dvou typech institucí, a sice krajských úřadů pro vedení rozhovoru a Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí pro obsahovou analýzu spisové dokumentace. Tyto dvě instituce odpovídají definici Miovského (Miovský, 2006, s. 136), a sice pečují o specifikovanou skupinu. S ohledem na princip subsidiarity to jsou děti vedené v evidenci jak pro vnitrostátní osvojení, tak pro mezinárodní osvojení.

5.4 Popis výzkumného souboru

Reichel (2009, s. 76) definuje základní soubor jako „souhrn objektů, který lze vymezit, podchytit, identifikovat a z něhož se pak vybírá“ a výběrový soubor (vzorek) jako „množina objektů/jednotek, která ve výzkumu zastupuje základní soubor“.

Základní soubor rozhovorů tvoří 14 respondentů krajských úřadů, z nichž se mi podařilo uskutečnit rozhovor s devíti pracovníky, výběrový soubor tedy tvoří devět respondentů. Osobní rozhovor proběhl na čtyřech pracovištích, dva rozhovory proběhly telefonicky, ve třech případech mi respondenti odpověděli na moje otázky písemně, pět respondentů se omluvilo, z důvodu zaneprázdněnosti se nemohli k otázkám vyjadřovat.

Pro deskripci spisové dokumentace Úřadu jsem zvolila časové vymezení spisů přijatých v roce 2013, a to z důvodu účinnosti novely zákona 359/1999 Sb. k 1. lednu 2013. Novela přinesla změnu v procesu zprostředkování mezinárodního osvojení tím, že byl odstraněn jeden článek řetězce, a to Ministerstvo práce a sociálních věcí, kam byla před rokem 2013 spisová dokumentace postupována z krajských úřadů. Posledním článkem byl Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Dle novely z roku 2013 zpřístupňují data z evidence krajské úřady přímo Úřadu a mají povinnost uvádět důvod pro zařazení dítěte do evidence pro mezinárodní osvojení. Během roku 2013 bylo Úřadu zpřístupněno 61 spisů, včetně spisů postoupených z Ministerstva práce a sociálních věcí z předchozích let (Úřad, 2014, s. 9). Základní soubor tedy tvoří 61 spisů, z tohoto množství jsem pracovala se souborem náhodně vybraných 35 spisů, které byly pro můj výzkum dostupné ve spisovně Úřadu, ostatní se nacházely na pracovištích odborných pracovníků Úřadu a neměla jsem k nim přístup. Spisy pro mne náhodně a dle dostupnosti vybírala pracovnice Úřadu, JUDr. Stanislava Kopecká. Můj výběrový soubor tedy činí 35 spisů přijatých Úřadem v roce 2013. Kromě vybraných kazuistik č. 2 – 4 z období 2013 povedu porovnání i s kazuistikou č. 1 z roku 2010, která podle mého názoru dobře znázorňuje aplikace principu subsidiarity z více aspektů. Kazuistiky jsem volila podle okruhů dílčích otázek A-F.

5.5 Způsob zpracování dat

Pro rozhovory jsem si určila následujících jedenáct polo strukturovaných otázek, které jsem měla v případě rozhovorů doplněné o další otázky:

- Došlo novelou zák. 359/1999 Sb. k významným změnám ve vaší práci – v oblasti zařazování dětí do mezinárodního osvojení?
- Jaké děti umísťujete do mezinárodního osvojení?
- Jaké jsou důvody neúspěšného osvojení do České republiky (vnitrostátního), registrace do mezinárodního osvojení?
- Jak rozumíte principu subsidiarity pro mezinárodní osvojení?
- Co považujete za největší blaho a zájem pro ohrožené dítě?
- Jaká jsou kritéria pro zjišťování a rozhodování, co je v nejlepším zájmu dítěte?
- Jak efektivní je současný systém umístování dětí do mezinárodního osvojení?
- Co vnímáte jako potenciální problémy nebo omezení, které mohou zabránit dítěti v umístění do mezinárodního osvojení?
- Je ve Vašich možnostech systému pomoci překonat případné nedostatky, které mohou ovlivnit zájem dítěte?
- Jaký je typický případ umístění dítěte do mezinárodního osvojení?
- Vzpomenete si na případ umístění dítěte do mezinárodního osvojení, který byl něčím výjimečný, problematický nebo který vyžadoval nadstandardní úsilí?

Otázky jsem kladla buď v pořadí po sobě, nebo byly zodpovězeny v rámci odpovědi na jinou otázku. Pořadí otázek tedy nehrálo roli.

Po zpracování dat přepisem rozhovorů, případně písemných odpovědí respondentů, jsem zahájila segmentaci dat vytvořením analytických jednotek. Analytické jednotky jsem označila dle výzkumných otázek A-F, viz kapitola 5. 1. a dále pokračovala kódováním, které získaná data popsalo (Hendl, 2005, s. 228). Analytické jednotky a kódování rozhovorů tvoří přílohu č. 5 této práce.

Pro zpracování obsahové analýzy jsem použila kombinaci teoretického a deskriptivního přístupu, jak jej popisuje Špiláčková (Plichtová, 1996, podle Špiláčková, 2014, s. 189). Pro teoretický přístup je charakteristická volba teoretických kategorií vyvozených na základě teoretických konceptů. Pro teoretické kategorie jsem využila stejné označení A-F jako u rozhovorů. Ověřením teoretických kategorií s porovnáním dat spisové dokumentace mohu podpořit jejich empirickou relevantnost (Plichtová, 1996, podle Špiláčková, 2014, s. 189). Spojením s deskriptivním přístupem jsem induktivně získávala poznámky k teoretickým kategoriím. Teoretické kategorie

obsahové analýzy tvoří přílohu č. 6 této práce. Stejným způsobem jsem pracovala při rozboru kazuistik.

5.6 Etika výzkumu

Podle Reichla (Reichel, 2009, s. 176) je možné etiku výzkumu začlenit do dvou oblastí – etiku výzkumné práce a etiku při spolupráci s ostatními stranami zapojenými do výzkumu. Během výzkumu jsem vnímala zejména tyto etické postoje:

- Výzkumník musí udržovat odstup od informací a zachovávat objektivnost, být nezávislý. To se pro mě ukázalo výzvou, protože moje původní motivace k cíli bakalářské práce byla iniciována mojí vlastní zkušeností s osvojením dvou dětí; při výzkumu jsem se musela oprostít od svých stereotypů, zkušeností a očekávání při kontaktu s respondenty krajských úřadů. Méně se mi dařilo zbavit se touhy sdílet svoji vlastní zkušenost s osvojením mých dětí.
- Výzkumník je povinen osobní a citlivá data zajistit proti zneužití či prozrazení. Spisová dokumentace zahrnuje citlivá data o osvojovaných dětech, jejich biologické rodině i osvojitelích. Z tohoto důvodu se mnou Úřad uzavřel dohodu o stáží, která obsahovala mlčenlivost. V kazuistikách neuvádím jména, označení krajů ani žádné jmenovité údaje vedené ve spisové dokumentaci. Pracovníky a pracovnice krajských úřadu označuji jednotným pojmem respondent nebo krajský pracovník.
- Výzkumník je povinen odvádět 100% práci – tuto zodpovědnost jsem nejvíce vnímala vůči vedení Úřadu, kde jsem byla přijata v době, kdy to pro Úřad bylo po personální stránce nejméně vhodné, a dále vůči krajským pracovníkům, kteří mi ochotně a s pochopením věnovali čas a přemýšleli nad mými otázkami.
- Výzkumník si opatřuje data legálním způsobem. Při kontaktování krajských pracovníků jsem se obracela osobně telefonicky s žádostí na vedoucí pracovníky příslušného odboru. Ti mi buď vyhověli sami, nebo mne odkázali na určitého pracovníka odboru. V jednom případě při osobních rozhovorech krajský pracovník nesouhlasil s nahráváním rozhovoru, což jsem respektovala.

(Reichel, 2009, s. 176)

5.7 Kritické posouzení obsahových a metodologických limitů výzkumu

Při zahájení výzkumu jsem měla představu, že veškerá data, která potřebuji k odpovědi na výzkumnou otázku, získám rozhovorem s pracovníky krajských úřadů. Po prvním rozhovoru jsem však poznala, že moje otázky mohou být zodpovězeny čistě z legislativního hlediska, ale kolik kvalitativně vytěžím z rozhovoru, bude záležet na mých komunikačních schopnostech a odborné připravenosti. Toto se ukázalo být slabým článkem mého výzkumu, protože jsem kladla například terminologicky chybné otázky, na které mne pracovníci upozornili. Například slovo „umístit, zařadit (dítě do mezinárodního osvojení)“ bylo nesprávné, jelikož pracovník krajského úřadu „dítě neumísťuje, nezařazuje“, ale „údaje z evidence pro Úřad zpřístupňuje“. Následující rozhovory jsem již vedla méně strukturovaně a spíše jsem žádala respondenty o jejich osobní zkušenosti. Nezískala jsem sice žádné nové, objevné informace – opět šlo často o potvrzení zákonného rámce. Nicméně rozhovory byly přesto velikým přínosem, protože téměř při každém z nich jsem získala hodnotu navíc, nějakou osobní zkušenost respondenta.

Zpětně se domnívám, že z praktického uplatnění principu subsidiarity mohli být do výzkumu začleněni i pracovníci obcí s rozšířenou působností, kteří s rodinami ohrožených dětí přímo pracují a mají primární zkušenost s prostředím. Tento hlas není v mém výzkumu přímo vyslyšen, nepřímě je obsažen v deskripcích spisové dokumentace. O to důsledněji jsem se při získávání informací věnovala obsahové analýze spisové dokumentace.

Jelikož se jedná o profesní zprávy sociálních pracovníků a psychologů, může být jejich nevýhodou poněkud stereotypní vyjadřování, proto je třeba hledat souvislosti v celé anamnéze. Slabinou je určitě opět nezkušenost badatele v problematice a užívané terminologii. To vše vyžaduje čas a moje možnosti byly omezeny, přestože pracovnice Úřadu byla maximálně vstřícná; přes svůj nabitý program a vytíženost hovorny Úřadu mi umožňovala pravidelné návštěvy za účelem studia spisové dokumentace. Postupně jsem se tak naučila nacházet ve spisové dokumentaci významné skutečnosti pro můj výzkum.

6 Interpretace výzkumu rozhovorů s pracovníky krajských úřadů a obsahové analýzy spisové dokumentace

Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na šest dílčích otázek označených A – F, ke kterým provedu interpretaci obsahové analýzy spisů a rozhovorů s respondenty. Následně popíši čtyři kazuistiky, ve kterých představím některou z typických charakteristik principu subsidiarity. Kazuistiky č. 2 – 4 pochází ze spisové dokumentace přijaté Úřadem v roce 2013, kazuistika č. 1 z roku 2010 je vybrána na základě své komplexnosti.

6.1 Dílčí otázka A: „Jaké jsou důvody pro zařazení do evidence dítěte do mezinárodního osvojení?“

Při rozhovoru s respondenty na otázku důvodu pro zpřístupnění spisové dokumentace bylo logickou odpovědí ustanovení zákona § 22 odst. 8 a odst. 9 zákona 359/1999 Sb., které krajským úřadům tento postup ukládá v případě, že po dobu tří měsíců nenalezli vhodné žadatele ve svém kraji a za další tři měsíce ani žadatele v ostatních krajích. Tomu musí na úrovni obce s rozšířenou působností předcházet vyhodnocováním situace dítěte a jeho biologické rodiny, kontaktováním zájemců o převzetí péče v rámci širší rodiny a členů komunity. Výsledky obsahové analýzy to potvrzují, většina krajských úřadů podmínku splňuje odůvodněním dle § 22 odst. 9 s doložením dokumentace z OSPOD a mezikrajové spolupráce. Jeden krajský úřad shrnuje anamnézu dítěte do odůvodnění.

V praxi krajské pracovníky nečekají na uplynutí tří měsíců, ale pokud vědí, že sami vhodné žadatele o osvojení nemají, kontaktují ostatní krajské úřady okamžitě a znovu po třech měsících. Před zpřístupněním dat z evidence krajského úřadu probíhá aktualizace údajů o dítěti, jako je jeho současný psychomotorický vývoj, zdravotní stav, fotografie apod.

Kromě mezikrajové spolupráce spolupracují některé krajské úřady s neziskovými nestátními organizacemi, jako je Středisko náhradní rodinné péče, Sdružení pěstounských rodin nebo Klokánky Fondu ohrožených dětí. Výsledky rozhovorů do jisté míry potvrzují závěry Haukové (Hauková, 2005, s. 118), které naznačují, že

existuje prostor pro větší spolupráci s neziskovými organizacemi. Nutnost změny vnitřních postojů odborných pracovníků, o kterých hovoří Bechyňová v rozhovoru s Bajerem (Bajer, 2003, s. 20-21) se podle výsledků rozhovorů rozvíjí a souvisí s trendem multidisciplinárních týmů, kterých se mohou účastnit i neziskové organizace. Spolupráce s neziskovými organizacemi probíhá nejčastěji na bázi informování o dětech, pro které se hledají náhradní rodiče. Ne všechny krajské úřady však spolupráci s neziskovými nestátními organizacemi potvrdily. Jak mi vysvětlil respondent č. 8, jednak nejsou tyto organizace hodnoceny jako kompetentní orgán sociálně právní ochrany, jednak je zde obava o ochranu citlivých dat dítěte a nedůvěra ze spontánních návštěv žadatelů. Obecně je to dáno i nastavením procesu vyhledávání osvojitele pro dítě, které se snaží zabránit tomu, aby žadatelé neohlášeně navštěvovali daná zařízení. Žadatelé si totiž mohou na základě zkrácené informace v časopise neziskové organizace vytipovat dítě, nelitovat cesty do ústavního zařízení a zde dítě navštívit. Jelikož neproběhlo krajským úřadem spárování kontrolou požadavků žadatelů a charakteristik dítěte, dochází ke zklamání žadatelů a dítěte. V daném kraji proto spolupracují přímo jen se zařízeními, kde jsou děti umístěny. Odtud krajský úřad dostává podněty k realizaci zprostředkování. Psycholožka krajského úřadu jednak posuzuje žadatele o osvojení, jednak vyšetřuje děti v zařízeních, zná se s pracovníky zařízení a probíhá tak oboustranná spolupráce zaměřená na nejlepší řešení pro dítě. Respondent č. 8 upřesňuje situaci daného kraje: „V našem kraji máme hodně lidí, jedná se o přistěhovalce z jiných krajů, lidé nemají kořeny, chybí zázemí širších rodin, není tu tak rozvinuto náboženství“.

Oproti tomu stojí praxe jiného krajského úřadu, který může dobře naplňovat čl. 18 UPD (Janočková, 2009, s. 64-73). Podle sdělení respondenta č. 9 tento kraj nepřístupňuje spisovou dokumentaci dítěte pro mezinárodní osvojení, což potvrdila i obsahová analýza. Respondent č. 9 k tomu podal bližší odůvodnění: „Jsme kraj, kde rodiny žijí tradičním soudržným způsobem života. Děti, které jsou umístěny v ústavním zařízení, mají zpravidla utvořeny vazby na širší rodinu; realizují se kontakty prostřednictvím sociálních sítí, telefonu či osobních návštěv. Navíc se často jedná o velké sourozenecké skupiny, v rámci kterých mají děti mezi sebou utvořeny vazby; a k tomu jejich právní volnost není shodná (některé jsou tzv. právně volné pro osvojení, jiné nikoliv). V těchto případech je nezbytné respektovat právo dětí na zachování jejich

totožnosti, rodinných vazeb, na budování jejich zdravé identity (což zákon jasně stanovuje), a proto nejsou tyto děti navrhovány do mezinárodního osvojení.“ Rozdílné odlišování pořadí náhradní rodinné péče oproti Sedlákovi (*Guide to Good Practice*, 2008, podle Sedlák, 2009, s. 27) stanovuje respondent č. 9 tohoto kraje: „Obecně je mezinárodní osvojení chápáno jako nejzazší forma náhradní rodinné péče vzhledem k závažnosti zásahů do práv dítěte, které osvojení s sebou přináší, takže zcela jistě nemůže být v prvotním zájmu dítěte.“ Současně ale uzavírá: „Netroufám si zobecňovat, zda je pro děti dobré, že se umístí v cizině; jsme vždy povinni posuzovat situaci každého dítěte individuálně.“

Zpřístupněním dat ze spisu krajského úřadu proces vnitrostátního osvojení nekončí, kraje a obce pokračují ve svém úsilí dále, stejně tak Úřad. Jak uvedl respondent č. 4: „Záleží na tom, kdo bude rychlejší.“ Princip subsidiarity je tedy zohledňován nepřetržitě v rámci celého procesu, což může přinést i zpoždění a komplikace, jak zmíním později v kapitole o bariérách. Respondenti, kteří se ke spolupráci s Úřadem vyjádřili, ji hodnotí velice pozitivně, jako výbornou. Vzájemná komunikace se otevřela novelou zákona 359/1999 Sb. a kraje jsou nyní ze strany Úřadu informovány o výběru zahraničních žadatelů, interakcích, předání dítěte do péče budoucích osvojitelů, respektive do péče před osvojením budoucími žadateli, o pokračování v řízení o osvojení a osvojení.

Za legislativním zdůvodněním stojí konkrétní skutečnosti, proč se dítěti nepodařilo v ČR zajistit náhradní rodinu. Jako důvod respondenti uvádí náročnost vnitrostátních žadatelů na požadavek na dítě majoritního etnika, někdy ochota přijmout i poloromské dítě bez významných rysů odlišnosti, nejlépe ve věku ½ roku do 1 roku. Tuto zkušenost potvrdila Svobodová v rozhovoru s Bajerem (Bajer, 2006, s. 25). V jednom kraji mají i sto žadatelů o osvojení ročně, včetně romských párů – kterých ale není mnoho. Pokud jsou romští žadatelé hodnoceni jako vhodní budoucí osvojitelé, velice rychle se daří k nim umístit romské dítě do osvojení. Valná většina žadatelů však není ochotná přijmout dítě s romským etnikem, sourozeneckou skupinu nebo dítě s nepříznivou zdravotní prognózou. Většina právně volných dětí proto požadavky vnitrostátních žadatelů nesplňuje, ovšem tyto faktory již nejsou překážkou pro zahraniční žadatele evidované u Úřadu. Dle respondentů jsou zahraniční žadatelé jinak nastaveni a etnikum ani případně malý handicap neřeší jako problém.

6.2 Dílčí otázka B: „Jakou skupinu tvoří děti zařazené v evidenci pro mezinárodní osvojení?“

Není překvapením, že výsledky obsahové analýzy odpovídají zkušenostem respondentů. Pro úplnost je třeba zopakovat, že se jedná o děti, které jsou právně volné a kterým se nepodařilo najít náhradní rodinu v České republice. Jsou to většinou romské děti (33 dětí ze 35 spisů obsahové analýzy), často umístěné v ústavním zařízení od svého narození. U starších dětí je uplatňován princip participace, hovoří se s nimi o osvojení a berou se v úvahu případné problémy s jazykovou bariérou. To odpovídá rámci zásad UPD, jak je uvádí Jílek (2011, s. 56-64). Janíčková (2014, s. 57-60) tuto zásadu zase předsatavuje švýcarskou praxí Mezinárodní sociální služby (International Social Service), kde dítě je přijímáno jako subjekt nikoliv objekt práva.

Do této skupiny patří i sourozenecké skupiny, které se daří postupně nebo společně umísťovat do zahraničního osvojení.

V menším měřítku se jedná i o děti majoritního etnika se zdravotním postižením, ty se ale často podaří umístit do pěstounské péče v České republice. Jako opačný příklad byl respondentem č. 8 uveden „případ dítěte majoritního etnika se žloutenkou bez úspěchu na vnitrostátní osvojení, které se podařilo umístit do zahraničí“. Mohou to být děti s méně příznivým zdravotním stavem, opožděným vývojem, ale s dobrou prognózou. Často se jedná o děti s kombinacemi zdravotních problémů a psychiatrickou diagnózou u rodičů. Dlouhodobějším sledováním vývoje dítěte s komplikovanou zdravotní prognózou je také příklad, který uvedl respondent č. 8: „Jednalo se o děťátko s diagnózou *hydrocefalus*, fyzicky dobře rozeznatelné. Vývoj dítěte v zařízení šel dobře dopředu, ve čtyřech letech bylo dítě doporučeno pro osvojení a úsilí pracovníků o nalezení stabilní rodiny pro dítě bylo zakončeno úspěšným osvojením v zahraničí“. Jako typický příklad zprostředkování mezinárodního osvojení byla respondenty obecně uvedena situace „romské matky, která po porodu zanechá dítě v porodnici, dítě je umístěno v ústavním zařízení, z rodiny o dítě nikdo nejeví zájem, matka buď vysloví souhlas s osvojením nebo soud rozhodne o nezájmu, hledá se náhradní rodinná péče, nejdříve v České republice, eventuálně v zahraničí“.

Dle rozdělení Novotné a Průšové (2004, s. 132), jak je uvedeno výše, se ve výběrovém souboru nejčastěji jedná o skupinu ohrožených dětí 1) – to jsou nechtěné

děti, především z prostředí na nízké sociálně kulturní úrovni, jejichž matky se žijí prostituci, trpí duševním onemocněním, jsou závislé na návykových látkách; ve výběrovém souboru jsem takto identifikovala 22 spisů. Z velké části se jedná také o děti ze skupiny 2) - děti, jejichž rodiče o ně nemohli nebo nejsou schopni pečovat; děti znevýhodněné z hlediska sociálního i zdravotního; děti, které mohou mít zkušenost z pobytu ve vlastní biologické rodině, ale z různých důvodů byla nařízena ústavní výchova. Obsahová dokumentace tímto způsobem popisuje situaci dítěte ve 13 spisech. Skupina 3), jako cílová skupina pro mezinárodní osvojení, nebyla v rozhovorech ani v obsahové analýze identifikována (Novotná, Průšová, 2004, s. 132). Sem by patřily děti, které rodiče dávají do osvojení z ekonomických a sociálních důvodů, z důvodu upřednostnění kariéry nebo studia. Dle výpovědi respondenta č. 1, takové děti splňují požadavky vnitrostátních osvojitelů a jsou lehce osvojitelné v rámci vnitrostátního osvojení: „To jsou „dobré děti“, o ty se tady osvojitelé poperou. Protože zdravé dítě našeho etnika chtějí poměrně všichni. Takže není problém ho tady umístit hned.“

Změny v novém občanském zákoníku - dle vyjádření respondenta č. 7 - způsobily, že je méně právně volných dětí, také jsou delší lhůty na odvolání a proces evidence dítěte pro mezinárodní osvojení je tím významně zpomalen. Úspěšnost mezinárodního osvojení hodnotí respondent č. 4 následovně: „Osvojení do zahraničí se daří, i když byly novelou zrušeny poradní sbory, sbory se scházejí dále a jako multidisciplinární tým hledají pro dítě nejvhodnější osvojitele“.

6.3 Dílčí otázka C: „Jakým způsobem byl při mezinárodním osvojení zachován princip subsidiarity v případě sourozeneckých vazeb?“

„V případě více jak jednoho dítěte jde vždy o komplikaci pro umístění do vnitrostátního osvojení“ uvedl respondent č. 8. Přesto se zúčastněné orgány snaží dodržovat čl. 8 UPD na zachování identity dítěte (Pávková (2013, s. 48-49). Sourozenecké skupiny jsou ve zpřístupněné evidenci Úřadu časté, a právě úspěšnost mezinárodního osvojení zanechává v krajských pracovnících milou vzpomínku. Když mi respondenti odpovídali na otázku, kdy se muselo vynaložit větší úsilí nebo kdy byla nějaká komplikovanější situace – reagovali na to právě příběhy o umístění sourozeneckých skupin. Podle respondenta č. 3 to byl „případ sourozenců, kteří již měli

jít do mezinárodního osvojení, ale později se přihlásil otec o otcovství, celý proces se tím prodloužil, ale nakonec uskutečnil“. V jiném kraji se podle respondenta č. 5 jednalo: „o příklad dítěte, kterému se nedařilo najít vnitrostátní osvojitele, nakonec se Úřadu podařilo dítě umístit do rodiny v zahraničí, kde již byli dva polorodí sourozenci. Počáteční obavy o tom, jak se bude čtyřleté dítě adaptovat, se projeví jako zbytečné“. Podobné jsou zkušenosti i respondenta č. 7: „Najít náhradní rodiče třem sourozencům ve věku dva, tři a pět 5 let trvalo delší dobu. První vytipování zahraniční žadatelé po interakci souhlasili s převzetím pouze jednoho dítěte, Úřad to stopnul, a tak se hledalo se dále, až se podařilo najít nové zahraniční žadatele, a sourozenci byli brzy předání do jejich péče, jazyková bariéra vůbec nehrála roli – děti se okamžitě dokázaly dorozumívat rukama.“

Jako nesrozumitelné hodnotí někteří krajští pracovníci stanovisko MPSV ze dne 17.9. 2014 k budoucímu převzetí péče starším sourozencem, popsané v kapitole 4.1. Během rozhovoru někteří krajští pracovníci vyjadřovali rozpačitost nad tímto stanoviskem. Těžko si dokázali představit konkrétní situaci, ve které by se čerstvě zletilý sourozenec, který dosud zažil převážně ústavní výchovu, rozhodl ze své vůle, dobrovolně a se znalostí věcí, převzít zodpovědnost a výchovu mladších sourozenců. Sociální pracovník by musel věřit tomu, že dnešní například osm let starý sourozenec bude schopen a bude chtít převzít do péče dnešního tříletého sourozence, kterému bude v době zletilosti staršího sourozence třináct let. Mezitím ale pobeží doba deseti let, během nichž jak starší, tak mladší sourozenec vyrůstají v prostředí ústavní výchovy (eventuálně pěstounské péče) s nepříznivými důsledky, které ústavní výchova přináší. Děti jsou tímto rozhodnutím prakticky znevýhodňovány, neboť jak dokládají Novotná a Průšová (2004, s. 132), s rostoucím věkem se snižuje jejich šance na pozdější osvojení a integraci do funkční rodiny. Kromě obav respondentů, že vůbec není jasné, jak by se taková budoucí schopnost projevila a jak by měla být vyhodnocována, se mi zdá, že je také v rozporu se záměrem Haagské úmluvy (*Guide to Good Practice*, 2008, podle Sedlák, 2009, s. 27).

Z obsahové analýzy vyplývá dodržování principu subsidiarity jednak prací s rodinou na úrovni obcí s rozšířenou působností, jednak následným kontrolním dotazováním ze strany krajského úřadu a Úřadu. V případě již osvojených sourozenců si Úřad ověřuje, zda je možné sourozence sloučit nebo alespoň umístit ve stejné zemi.

Nejčastěji jsou děti umístovány individuálně (26x z výběrového souboru), vždy je však vynaloženo úsilí na sloučení sourozenců v nové rodině. Ve výběrovém souboru bylo zjištěno pět společných osvojení sourozenecké skupiny a čtyři postupná osvojení sourozenců.

6.4 Dílčí otázka D: „Jaký je věk a časové rozmezí pro umístění dítěte do mezinárodního osvojení?“

Na tuto otázku neexistuje jednoduchá odpověď. Záleží totiž na načasování různých faktorů. Zda-li byl matčin souhlas s osvojením vydán ihned po porodu nebo později, je otázka, jak dlouho trvalo soudní rozhodnutí o nezájmu. Nový občanský zákoník také disponuje delšími odvolacími lhůtami, které se projevují v déce řízení před zpřístupněním dat Úřadu. Dalším faktorem je povinnost rodičů vyslovit souhlas s osvojením osobně před soudem, avšak ne každý rodič je ochoten a schopen se k soudu za tímto účelem dostavit, jak uvedl respondent č.1.

Jen obecně lze tedy říci, že v době, kdy jsou Úřadu zpřístupněna data dítěte, může být minimální věk dítěte šest měsíců až dva roky, je to dlouhý proces. Dle zkušeností respondentů je věk v rozhraní 1,5 – 3 roky, maximálně do 6 let, výjimečně starší. Respondent č. 8 uvedl jako typický věk zpřístupnění dat Úřadu osm měsíců dítěte. Obsahová analýza prokázala, že věk dětí v době převzetí dat Úřadem je v průměru dva roky. V případě sourozeneckých skupin je průměrný věk dítěte čtyři roky. V porovnání se statistikou, kterou uvádí Kapitán (2011, s. 220) dochází ve výběrovém souboru ke snížení věkové hranice mezinárodního osvojení pod 2 roky, což lze hodnotit jako pozitivní trend, stejně tak jako úspěchy mezinárodního osvojení sourozeneckých skupin, které vykazují vyšší věkový průměr. Domnívám se, že Česká republika jedná v nejlepším zájmu dětí a tento trend je v souladu s Haagskou úmluvou (*Guide to Good Practice*, 2008, podle Sedlák, 2009, s. 27). Přístup odpovídá i švýcarské dobré praxi, kterou popisuje Janíčková (2014, s. 57-60), kde hranice či kultura nejsou klíčovými faktory pro blaho dítěte.

Ve výběrovém souboru jsem mohla zkoumat časový interval od doby přijetí spisové dokumentace Úřadem do doby předání dítěte do péče budoucím osvojitelům, respektive do péče před osvojení budoucím osvojitelům (to znamená převzetí dítěte

a vycestování do nové země se záměrem dítě v zahraničí osvojit). Tato doba činí v průměru 3 – 5 měsíců. Finalizace mezinárodního osvojení je podmíněna několika faktory, zejména sledovaným vývojem dítěte v nové rodině a legislativními podmínkami v zahraničí. Ve výběrovém souboru byla k dnešnímu dni dokončena tři mezinárodní osvojení, řízení o osvojení bylo zahájeno a pokračuje ve jednatváceti případech spisové dokumentace.

6.5 Dílčí otázka E: „Jaké jsou stereotypy a bariéry při procesu umíst'ování dítěte do osvojení a do mezinárodního osvojení?“

Reakci respondentů na toto téma jsem rozdělila do tří oblastí: 1) stereotypy a bariéry sociálně-právní ochrany dětí; 2) stereotypy žadatelů o vnitrostátní osvojení a 3) stereotypy společnosti.

Stereotypy a bariéry sociálně-právní ochrany dětí

- **Bariéry - legislativa**

Obecně lze za bariéru označit znění legislativy, konkrétně § 22 odst. 9 zákona 359/1999 Sb. Tímto zněním je vedena snaha uchránit dítě před ztrátou přirozených vazeb, současně to ale dítě znevýhodňuje v situacích, kdy se cíleně mířená práce s rodinou mají účinkem a dítě setrvává v ústavním zařízení se všemy důsledky z toho plynoucími. Evidence dětí do mezinárodního osvojení je tím podle respondentů více omezena a může být nevýhodná pro samotné děti. Jak vyplývá z rozhovorů i obsahové analýzy spisů, většina dětí evidovaných pro osvojení pochází z rodin, kde přetrvávají nefunkční rodinné a citové vazby. V případě nezájmu rodičů také záleží, v jakém časovém intervalu pracovník OSPOD situaci nezájmu zhodnotí. V jednom kraji hodnotí praxi OSPOD jako zbytečně pomalou. K postoupení spisové dokumentace dítěte krajskému úřadu zde někdy dochází až na základě iniciativy krajského úřadu, i když OSPOD by mohl dávat podnět již dříve.

Bariérou může být i současná praxe, kdy dítě je po poměrně dlouhém procesu zařazeno do evidence pro mezinárodní osvojení a do této situace se přihlásí jiný kraj s tím, že má pro dítě vytipované pěstouny. S ohledem na často nefunkční rodinnou anamnézu dítěte, je otázkou, zda je v zájmu dítěte lepší být v pěstounské péči s nižším statutem než osvojené dítě a s menší šancí na jeho přijetí společností v dospělosti, než

zajistit dítěti trvalý domov, byť v zahraničí. Někteří pracovníci uvedli, že někdy postrádají jednotu mezi svou činností a rozhodnutím soudu. Byl vyjádřen názor, že soudy soudí tendenčně, rozhodnutí jsou zaměřená na soužití s biologickými rodiči a málo je zohledňována naděje dítěte žít ve funkci, i když náhradní rodině.

Rozdílné názory byly vysloveny i na rychlost rozhodování soudů. Zatímco v jednom kraji bylo rozhodování soudů hodnoceno jako rychlé, v jiném kraji je tomu naopak. Dříve si krajsí pracovníci vytipovávali žadatele, komunikovali s obcemi o volných dětech a výsledkem bylo rychlejší a trvalé řešení pro dítě. Nyní se může čekat měsíc až tři měsíce, než soud nařídí jednání, a vzhledem k jejich zahlcení jinou prací není možné očekávat rychlejší postup.

Někteří respondenti uvedli, že děti jsou z rodin odebírány stále ze sociálních důvodů, i když to odporuje smluvním ujednáním, ke kterým se Česká republika zavázala. Pracovníci jsou většinou pod tlakem, jak zamezit vystavování dítěte ohrožení, a protože neexistuje efektivní spolupráci s kompetentními organizacemi, které by zajišťovali podporu rodině buď náhradním sociálním bydlením (Milota, 2014, s. 10) nebo jiným vhodným doprovázením, dochází k odebrání dítěte. Pokud ale děti nejsou právně volné, nejsou vůbec zařazovány do evidence pro osvojení. Preventivní programy ovšem existují a dle Bechyňové (Bajer, 2013, s. 20-21) záleží na změnách vnitřních postojů pracovníků OSPOD, aby docházelo k alternativní spolupráci s neziskovými organizacemi, které pomohou rodině např. získat rodičovské kompetence a zabránit tak preventivnímu odebrání dítěte z rodiny. V podobném přístupu, který popisuje podle švýcarské praxe Janíčková (2014, s. 57-60), je dítě subjektem práva a pomoc rodině je zaměřena na posílení jejich zdrojů; rodina je odborníky doprovázena, odborníci nejsou řešiteli problému rodiny. Také Kapitán (2011, s. 196) připomíná, že nevytvoření podmínek pro biologickou rodinu hodnotí Evropský soud pro lidská práva jako rozpor s právem na rodinný život. Aktuální poznatky z šetření veřejné ochránkyně práv⁵ potvrzují tato tvrzení.

Systémová bariéra byla identifikována při mezikrajské spolupráci. Krajským pracovníkům chybí jednotná mezikrajská elektronická evidence. Do systému evidence žadatelů a dětí by mohli vstupovat jen konkrétní pracovníci, a tak získávat data

⁵ Anna Šabatová na konferenci k 25. výročí přijetí Úmluvy o právech dítěte, 4. 11. 2014, Praha.

nezávisle na kapacitě a vytížení kolegů z jiných krajů. Obecně mezikrajová spolupráce funguje dobře, ale všude není adekvátně pružná a záleží na tom, kolik mají v daném kraji pracovníků. V případě elektronické evidence by pracovníci z různých krajů mohli pracovat samostatně a s větší efektivitou.

- **Stereotypy**

Dle vyjádření respondenta č. 7: „Je pravdou, že ČR je kritizováno, že „rozdává“ naše děti mimo republiku“. Kritika nesociálního a diskriminačního přístupu k dětem romského etnika pochází od kontrolních orgánů UPD (OSN, 2011; OSN, 2003, podle Kozáková, 2014, s. 53) a Evropského soudu pro lidská práva (Kapitán, 2011, s. 196). Je skutečností, že většina dětí osvojených do ciziny je romského etnika a respondenti vidí v mezinárodním osvojení pro tyto děti velikou příležitost vyrůstat ve funkční rodině a multikulturním prostředí bez etnických předsudků. Jak popisuje respondent č. 2: „Ale já se sama se spíše setkávám s tím, že pokud mi kolegyně nahlašují do evidence děti, pro které je třeba zajistit náhradní rodinnou péči, dětičky s uvedenými složitostmi, romské děti, děti matek narkomanek, tak se za ně velmi a velmi přimlouvají.“ Bohužel tyto děti nespĺňují požadavky vnitrostátních žadatelů o osvojení.

Zkušenosti z mezinárodního osvojení ukazují, že děti se v podnětném prostředí výborně rozvíjí, rychle si osvojí nový jazyk a v láskyplném prostředí citově navazují na novou rodinu (Matějček, 1994, s. 16). Přestože mezinárodní osvojení může být kritizováno jako ztráta identity dítěte (což je případem i u vnitrostátního osvojení), respondenti vidí, přes zpětnou vazbu Úřadu, většinou pro další vývoj dítěte pozitivní dopady. Hlavním pozitivem je, že získávají status osvojeného dítěte, čímž nabývají přirozených rodinných vztahů a naplnění duševních potřeb (Matějček, 1994, s. 25-26). Nepříznivé diagnózy v důsledku ústavní výchovy jsou většinou ve stabilním a tolerantním rodinném prostředí překonány.

Někteří krajští pracovníci proto uvedli, že z dlouhodobějšího pohledu je pro romské děti, stejně jako děti majoritního etnika, mezinárodní osvojení výhodnější, jelikož jsou přijímáni nejen novou rodinou, ale celou společností. Dle názoru respondenta č. 7: „Úspěšnost umístění i dalšího fungování dětí (dětí vnitrostátně osvojených – poznámka autora) jsou nižší než dětí umístěných do zahraničí. Tam je to dlouhodobě sledováno, existují vývojové zprávy, podpora osvojitelům. Možná by se

dětem mnohem více dařilo ve Španělsku“. Kapitán (2011, s. 222) uvádí neúspěšnost mezinárodních adopcí pouhých 0,86%.

Dle odpovědi respondenta č. 9: „Jsme si s kolegyněmi plně vědomy existence stereotypů při posuzování nejlepšího zájmu dítěte. Snažíme se jim předcházet konzultacemi o sporných případech, účastí na případových konferencích, pořádání odborných porad atp.“ Respondent č. 9 dále pokračuje: „V rámci zprostředkování náhradní rodinné péče, jako stěžejního úkolu krajského úřadu, eliminujeme stereotypy prostřednictvím tzv. poradního aktivu složeného z odborníků (sociální pracovník krajského úřadu, dětská lékařka, klinická psycholožka apod.). Tito odborníci jsou podrobně seznámeni s případem dítěte, jehož zájmem je zajištění náhradní rodinné péče, a přispívají do diskuze svým postojem utvořeným na základě své profese a praxe. Rozhodnutí o nejlepším zájmu dítěte tak vyplývá z fundované porady.“

Zajímavou zkušenost jako pohled z druhé strany popsal respondent č. 9: „Občané České republiky osvojili dítě (v předpubertálním věku) ze zahraničí, kde žilo nejdříve ve velmi nuzných podmínkách s matkou a poté v dětském domově. Nyní, kdy je osvojenec dospělý, vyhledali společně jeho biologickou rodinu a navštívili ji. Sama matka děkovala osvojitelům, že se o její dítě starají, jelikož si je vědoma, že ona toho nebyla schopna. Díky mezinárodnímu osvojení a práci osvojitelů tak má nyní osvojenec zdravě vybudovanou identitu, byl mu umožněn všestranný rozvoj (dokonce studuje VŠ) ve stabilním rodinném prostředí. V tomto případě tedy lze usuzovat, že mezinárodní osvojení bylo výhradně ku prospěchu dítěte.“

- **Bariéry způsobené anamnézou dítěte**

Základní bariérou jsou situace, kdy dítě není právně volné pro osvojení a charakteristikou neodpovídá požadavkům vnitrostátních žadatelů o osvojení. Kromě popisovaných standardních postupů jako je souhlas rodiče s osvojením a rozhodnutí soudem o nezájmu, komplikují respondentům proces mezinárodního osvojení další nenadálé situace, které jsou ovšem důsledkem ochrany práv dítěte, například čl. 8 UPD.

Například se objeví někdo z širší rodiny a projeví zájem o dítě, prakticky k tomu ale nedojde a dítě zatím stárne v ústavním zařízení. Může se ukázat otec s přiznáním otcovství, ale dítě do péče nepřevzme. Bariérou pro dítě jako jednotlivce může být skutečnost, že je v zařízení umístěno se sourozenci a krajský pracovník je nechce

rozdělovat, nebo má dítě sourozence v rodině a sociální pracovník by měl předvídat, zda v budoucnu může dojít k převzetí péče o dítě starším sourozencem.

Toto jsou situace, které dítě samo o sobě nemůže ovlivnit a které nijak nesnižují jeho základní potřebu citové vazby a rodinných vztahů.

Stereotypy žadatelů o vnitrostátní osvojení

- **Stereotypy vůči etniku**

Krajské úřady mají nedostatek vnitrostátních žadatelů ochotných převzít péči o děti, které jsou k osvojení právně volné. Respondent č. 1 uvádí: „Protože třeba máme hodně žadatelů, kteří jsou ochotni přijmout asijské dítě, černošské dítě, ale ne romské. Takže to je 1%.“ V České republice se stereotypy vůči etniku projevují odmítáním dětí romského etnika, jak ze strany osvojitelů, tak pěstounů (Bajer, 2006, s. 25). Respondent č. 2 tuto skutečnost komentoval: „Tím pak dochází k tomu, že se tzv. nepotkává nabídka s poptávkou, a my jako krajský úřad, pak nejsme schopni těmto dětem vyhledat náhradní rodiče, prostě není, kde brát.“ Dle názorů krajských pracovníků obava žadatelů nepramení z odmítání romských dětí samotných, ale stereotypními reakcemi jsou například obavy z temperamentu dětí, pozdějších problémů ve výchově, ovlivňování romskou komunitou v dospělosti. Žadatelé mají také obavu, že nebudou schopni v naší společnosti zajistit dítěti ochranu před rasistickými útoky a tlakem romské komunity.

- **Bariéry spojené s motivací k osvojení dítěte**

Bariérou lze označit situaci, ve které je motivace žadatelů k osvojení vedena zejména potřebou naplnění vlastního rodičovství spojenou s vysokými nároky na osvojené dítě. Jak bylo řečeno výše, každé dítě zařazené do registru k osvojení lze charakterizovat jako dítě s tzv. specifickými potřebami, zdravotními či výchovnými (Novotná, Průšová, 2004, s. 132). To je skutečnost, která platí nezávisle na etniku dítěte, ale vnitrostátní žadatelé si ji bohužel spojují právě s romským etnikem. Pokud žadatelé a později osvojitelé nejsou schopni tuto skutečnost respektovat, dochází v rodině k problémům. Naproti tomu rozdí v motivaci pro osvojení zahraničních osvojitelů je jedním z faktorů úspěšnosti mezinárodního osvojení (Pávková, 2013, s. 49-50).

Právě k prevenci problému v nové rodině by měla sloužit ingerence jako podpora a pomoc rodině pro zvládání náročných životních situací (Kapitán, 2011, s. 197 - 198). V praxi mezinárodního osvojení je taková podpora zakotvena přímo v metodickém

doporučení Úřadu. Vývoj osvojeného dítěte je sledován až do 18. let, orgány sociálněprávní ochrany nové země zasílají pravidelné vývojové zprávy o adaptaci a pokroku dítěte (Úřad, 2014a, s. 9). Z obsahové analýzy také vyplývá také skutečnost, že zahraniční osvojitelé jsou zvyklí obracet se na odbornou pomoc v případech nějakého specifického chování dítěte. I když by měl dle § 839 zákona 89/2012 Sb. OSPOD poskytnout osvojitelům poradenství a služby spojené s péčí o osvojení jako princip ingerence státu, není v České republice do rodiny vnitrostátně osvojeného dítěte již zasahováno a neexistuje formální poradenství a podpora rodinám, jak je to běžné pro pěstounské rodiny nebo v jiných zemích i pro rodiny s osvojenými dětmi.

Stereotypy společnosti

- **Stereotypy vůči etniku**

Společnost rozlišuje občany podle etnika na Romy a ty ostatní. Ale to neznamená, že ti, co se nehlásí k romskému etniku, utváří majoritu, která je protikladem k romské etnicitě. Všichni jsme Češi (Říčan, 1998, st. 9).

Lze jen znovu konstatovat tvrzení o tom, že společnost České republiky není připravená na osvojování romských dětí (Bajer, 2006, s. 25). Pracovníci sociálně právní ochrany proto vnímají mezinárodní osvojení těchto dětí jako velkou šanci začlenit se do funkční rodiny a tolerantní společnosti. Stereotypy pramení z negativních zkušeností s částí romského etnika, které pochází ze sociálně slabého prostředí. Tyto negativní zkušenosti jsou potom vztahovány na celé etnikum, jak již bylo řečeno výše, i když se vztahují na jakékoliv členy takového prostředí bez ohledu na příslušnost k minoritě či majoritě (Říčan, 1998, s. 76).

- **Bariéry**

Bariéry vnímám především v rozdělení společnosti, které odlišuje romské a neromské občany, byť jsou všichni občany České republiky. Podlé mého názoru je většinová společnost přes média konfrontována vědomě či nevědomě pouze s životním stylem sociálně slabých romských rodin, které již ztratily svoje původní kořeny a ocitly se v bludném kruhu sociální pasti. Neromské občany prostě nenapadne hledat přátele mezi romskými pracovníky, kolegy, profesními odborníky. Domnívám se, že klíčem k pomalému růstu tolerantního vnímání občanů romského etnika, je navazování vztahů s těmi romskými občany, o nichž se nepíše, ani nehovoří.

Pracovníci kojeneckých ústavů a sociálně právní ochrany znají romské děti často od narození, od jejich umístění do kojeneckého ústavu, a jsou schopni posoudit jejich sociální a intelektuální inteligenci bez stereotypů zatěžujících běžného občana. Vědí, že jsou to děti s úplně stejnými předpoklady jako ty, které nemají etnicky minoritní rodiče. Genofondy vykazují stejnou kvalitu (Říčan, 1998, s. 39, 76). Pracovníci však již nejsou schopni tyto stereotypy u žadatelů o náhradní rodinnou péči zlomit, a ani si nemohou z profesního hlediska dovolit nějak žadatele ovlivňovat a nutit je do rozhodnutí, které má doživotní následky.

Zahraniční osvojitelé, kteří jsou evidováni u Úřadu, podobné bariéry neomezují. Z obsahové analýzy vyplývá, že zahraniční osvojitelé vnímají romské děti především jako české děti a v rámci identity dítěte se snaží o udržení českých kořenů dítěte. Podobně uvažuje Říčan (1998, s. 9), když uvádí, že naši Romové, jsou čeští Romové, tj. Češi stejně jako ostatní neromští občané České republiky.

6.6 Dílčí otázka F: „Jaké jsou faktory a kritéria, které ovlivňují rozhodnutí o umístění dítěte do mezinárodního osvojení?“

- **Princip subsidiarity**

Krajští pracovníci chápou princip subsidiarity jako prioritní princip, jak najít dítěti náhradní rodinu v České republice, teprve poté chtějí oslovovat zahraniční žadatele o osvojení. Základními hodnotami principu je zachování rodinných vazeb, identity, kořenů, udržení vztahů se sourozenci a širší rodinou. Tento princip hodnotí respondenti pozitivně, jako opodstatněný. Současně však může docházet k situaci, kdy dítě bývá z titulu principu subsidiarity znevýhodňováno, musí být drženo v zákonné lhůtě v ústavu, i když je známo, že se do rodiny nevrátí a vnitrostátní žadatelé nejsou. Mezitím dítěti utíká čas, v jehož průběhu se mohlo stabilizovat a rozvíjet v nové rodině. V rámci vnitrostátního osvojení probíhá mezikrajová spolupráce a celý proces se neustále doplňuje zpětnými vazbami a snahou všech zúčastněných subjektů najít dítěti náhradní rodinu.

- **Kritéria definována pro největší blaho dítěte**

Obecná kritéria byla respondentem č. 9 definována následovně: „Stěžejním nástrojem pro rozhodnutí se tak stává vyhodnocení situace dítěte doplněné o prognózu

vývoje. Jelikož prognóza představuje do určité míry odhad vývoje situace, spatřuji v ní zdroj možných potíží. Eliminovat riziko nesprávného vyhodnocení a prognózy lze za úzké spolupráce subjektů zainteresovaných na případu. Jsme toho názoru, že je třeba vytvořit jednotné informační prostředí, jež má mezioborový rozsah (spolupráce s dětskými lékaři, policií apod.).“ Toto sdělení potvrzuje trend k multidisciplinárnímu hodnocení situace dítěte a rodiny (Bajer, 2003, s. 20-21). Z dalších rozhovorů vyplývá, že krajský pracovník vyhodnocuje prognózu v následujících oblastech.

Rodina a vazby: prioritou je péče vlastních rodičů, dále příbuzní (širší rodina), blízcí, známí, členové komunity, až potom osvojení nebo pěstounství. Dalšími kritérii jsou rodinný život, stabilní rodina, perspektivní prostředí, pečující rodiče, láskyplné prostředí, dobré, zdravé vazby, zkoumání míry narušenosti vztahů, citová vazba a její kvalita, možnost vyrůstat ve zdraví. Pokud je například matka drogově závislá, ale má dítě ráda a vykazuje snahu pro dítě něco dělat, dostává podporu sociálních pracovníků a je vynaloženo úsilí udržet rodinnou a citovou vazbu.

Společnost a vazby: rozumí se tím potřeba vyrůstat ve společnosti, která dítě plně přijme. Z dlouhodobého hlediska nehraje roli v jaké zemi to je, ale aby se zde dítě cítilo dobře.

Legislativa: posuzování situace dítěte se děje na úrovni obecního úřadu obce s rozšířenou působností, do jehož evidence dítě patří. OSPOD zvažuje, zda je možnost návratu do rodiny, případně umístění k přechodným pěstounům. Respondent č. 9 blíže upřesňuje: „To, zda je vhodné zprostředkovat osvojení, vyplývá z právní a rodinné situace dítěte - zda rodič/rodiče dali souhlas s osvojením, zda má dítě sourozence, zda s nimi má navázány citové vazby, zda má dítě utvořen citový vztah k další osobě z rodiny.“ V souladu s *Guide to Good Practice (Guide to Good Practice, 2008, podle Sedlák, 2009, s. 27)* se jeví informace respondenta č. 8: „Kde je vyhlídka osvojení, preferujeme osvojení oproti jiným alternativním formám náhradní rodinné péče.“ Pokud je například ve zprávě OSPOD uvedeno, že matka oznamuje, že nechce mít dítě ve své péči nebo že se zvažuje podat návrh na nezájem. Pracovníci musí dokonale prošetřit životní situaci dítěte, zjistit, zda neexistuje někdo z příbuzenstva nebo širší rodiny projevující zájem o dítě. I když rodič dítě do péče nepřevezme, ale o dítě projevují zájem například prarodiče, hodnotí se dítě jako „*nevhodné pro osvojení*“. Pokud je však dítě volné do pěstounské péče, ale situace nasvědčuje tomu, že rodina o dítě zájem

nemá, pracuje se s informacemi, zda bude dítě v budoucnu právně volné a bude možné mu hledat stabilní rodinu.

Uvedené oblasti, které vyplynuly z odpovědí respondentů, ve většině případů odpovídají kritériům, která identifikovala Janočková (2009, s. 69-73) při porovnání aplikace pojmu nejlepší zájem dítěte v USA. Oproti zmiňovaným americkým kritériům nebylo respondenty vysloveně zmíněno například kritérium vzory dítěte (a pro dítě) co se týče vzdělání, domácího prostředí, komunity, náboženského vyznání a vedení a kritérium kvality vzdělání, kterou je rodič dítěti schopen poskytnout. Z obsahové analýzy spisové dokumentace je na základě vývojových zpráv možné vnímat mimo jiné tato kritéria, která se projevují rozvojem dítěte v nové zahraniční rodině. Kromě sociální stability a emoční vazby k novým rodičům zprávy věnují pozornost vývoje dítěte i z hlediska těchto dvou kritérií.

Švýcarský model, který představuje Janíčková (2014, s. 57-60) ve stejném duchu, staví práci s rodinou na zásadách 1) nejlepší zájem dítěte – naslouchání jeho názoru, právo na vztah s oběma rodiči, prioritou být se svojí rodinou, ústavní péče a adopce jako poslední možnost, 2) zaměření na potřeby dítěte, 3) profesionální standardy případové práce.

7 Kazuistiky

Na základě studia spisové dokumentace jsem vybrala kazuistiky, na kterých chci ukázat praktické uplatnění toho, co bylo řečeno v rozhovorech a vyplynulo z výsledků obsahové analýzy. V kazuistikách si všímám oblastí dílčích otázek A-F a následně provádím zhodnocení použití praktických aspektů principu subsidiarity.

7.1 Interpretace kazuistiky č. 1

Z porovnání dílčích otázek vyplývá, že se jedná o dítě romského etnika (A), s rizikovým věkem 4 roky (F), ve skupině ohrožených dětí 2; matka dítě umístila do ústavního zařízení, rodiče se nezajímali (B), ostatních pět sourozenců zůstalo v péči rodičů (E). Faktory pro umístění do náhradní rodinné péče byly způsob života a další sociální faktory života rodičů, neschopnost rodičů zajistit dítě po stránce materiální a rizikový věk dítěte, které již dosáhlo věku čtyř let (F).

Dítě v ústavní péči zůstávalo poměrně dlouho – až do čtyř let; lze usuzovat, že sociální odbor stavěl na možnosti převzetí péče o dítě biologickou nebo širší rodinou. Proběhla snaha umístit dítě do péče prarodičů a příbuzných. Bylo zahájeno jednání o mezinárodním osvojení a následně pozastaveno. Prarodiče péči odmítli ze zdravotních důvodů. Pokus umístit dítě do rodiny jedné příbuzné však skončil neúspěchem, dítě bylo vráceno do ústavní výchovy. Jako důvod pro neúspěšné vnitrostátní osvojení lze dovodit etnikum dítěte. Během čtyř měsíců po postoupení spisové dokumentace Úřadu proběhla interakce se zahraničními žadateli a dítě bylo předáno do péče budoucích osvojitelů. Na základě pozitivních vývojových zpráv o adaptaci dítěte v nové rodině bylo za necelé dva roky zahájeno řízení o osvojení.

Tato kazuistika ukazuje, jak snaha o vyhledání náhradní rodiny probíhá souběžně. I když byl spis postoupen Úřadu, v okamžiku, kdy se jevila možnost náhradní rodinné péče u příbuzné, byl proces mezinárodního osvojení pozastaven. Dále jsem chtěla ukázat, jak důležitá je práce s rodinou v počátku i trvání intervence. Zatímco práci s biologickou rodinou dítěte si netroufám hodnotit vzhledem k její složité sociální anamnéze, domnívám se, že v případě umístění dítěte do náhradní péče tety chyběla ze

strany OSPOD cílená podpora tety a její rodiny. Tento stav vyhodnotil Kapitán⁶ v diskuzi o této kazuistice jako nerovný - oproti motivovaným a připravovaným žadatelům o osvojení byla příbuzná ve velké nevýhodě, dítě pro ni bylo cizím člověkem a nebyla připravena na chování dítěte vyrůstajícího v ústavním zařízení. Také dítě bylo ze zařízení zvyklé na jiný řád a stereotyp.

Princip subsidiarity byl zachován snahou o setrvání dítěte v zemi jeho původu a pozdějšímu navázání vztahu s příbuznými. Není jasné, zda nedocházelo ke kontraproduktivnímu narušení nejlepšího zájmu dítěte tím, že dítě bylo ponecháno dlouhodobému čekání v ústavním zařízení (dva roky v době postoupení dokumentace z MPSV na Úřad), i když existuje možnost trvale rodinného umístění v cizině. (*Guide to Good Practice*, 2008, podle Sedlák, 2009, s. 27).

7.2 Interpretace kazuistiky č. 2

Z porovnání dílčích otázek vyplývá, že se jedná o dítě romského etnika (A), s vhodným nízkým věkem pro osvojení - 1 rok (F), dítě ve skupině ohrožených dětí č. 1 – nevyzrálá matka, střídající se partneři, o děti nemá zájem se starat, duševní nemoc v rodině (B).

Snaha o zajištění vnitrostátní náhradní rodiny nebyla úspěšná, krajský úřad tak zpřístupnil dokumentaci Úřadu. Jako důvod lze dovodit, že tomu bylo kvůli etnicitě dítěte (A) a duševní nemoci v rodině (A). Nízký věk dítěte byl příznivý pro úspěšné mezinárodní osvojení, interakce proběhla úspěšně a dítě bylo předáno budoucím osvojitelům, osvojení proběhlo po 12 měsících. Tak rychlá doba osvojení není obvyklá pro všechny příjmové země. V této příjmové zemi navíc existuje podpora rodin s osvojenými dětmi, např. školení, setkávání rodin s dětmi ze stejné zdrojové země.

Princip subsidiarity byl respektován, ale vzhledem k rodinné anamnéze a naději dítěte vyrůstát ve stabilní rodině, nebyly kladeny překážky pro mezinárodní osvojení, které se zdařilo ve prospěch dítěte.

⁶ JUDr. Ing. Zdeněk Kapitán, Ph. D., ředitel Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

7.3 Interpretace kazuistiky č. 3

Z porovnání dílčích otázek vyplývá, že se jedná o dítě majoritního etnika (A), věk 1 rok (F), ve skupině ohrožených dětí č. 1 – rodiče diagnostikovaní s duševní chorobou, neschopní péče o dítě, bez další vyživovací povinnosti (B). Po dobu vedení spisu dítěte v evidenci krajského úřadu se nepodařilo najít náhradní rodinnou péči (A). Jako důvod lze dovodit, že tak bylo kvůli duševní nemoci biologických rodičů (B).

Během šesti měsíců proběhla úspěšná interakce zahraničních žadatelů a dítě bylo předáno do péče budoucím osvojitelům. Patnáct měsíců po přijetí spisové dokumentace Úřadem bylo na základě příznivých vývojových zpráv zahájeno řízení o osvojení v zahraničí.

Na této kazuistice jsem chtěla ukázat, že i děti majoritního etnika, které vykazují nepříznivou zdravotní nebo duševní diagnózu či prognózu, jsou těžko v České republice umístitelné. V případě tohoto dítěte došlo opět k efektivnímu řízení o mezinárodním osvojení, kterému předcházela snaha najít náhradní rodinu v ČR.

7.4 Interpretace kazuistiky č. 4

Z porovnání dílčích otázek vyplývá, že se jedná o dítě minoritního etnika (A), věk 1 rok (F), ve skupině ohrožených dětí 2 - rodiče nebyli neschopni zabezpečit výchovu dětí mnohačetné rodiny – šest sourozenců (B). Ostatní nezletilí sourozenci byli umístěni v náhradní rodinné péči (E). OSPOD zjišťoval možnosti umístění dítěte do osvojení s dříve umístěným sourozencem (C), ale po vyhodnocení bylo konstatováno, že toto není vhodné, vzhledem k již dost náročné a zátěžové situaci osvojitelů sourozence. Ti navíc sdělili, že více jak dvě děti nehodlají osvojit. Jako důvod pro neúspěšné umístění do vnitrostátního osvojení lze vyvodit etnikum dítěte (A).

Dokumentace dítěte byla postoupena k evidenci do mezinárodního osvojení. Řízení o osvojení bylo zahájeno po necelých dvanácti měsících od převzetí spisové dokumentace Úřadem (D).

Na této kazuistice jsem chtěla popsat časté rodinné zázemí dětí vedených v evidenci pro mezinárodní osvojení – více sourozenců, mnozí v náhradní rodinné péči, nízká pravděpodobnost, že se dítě může vrátit do rodiny. Dále jsem chtěla poukázat na princip subsidiarity ve smyslu udržování rodinných vazeb, kterou OSPOD prokázal

zjišťováním informací o dříve osvojeném sourozenci. Vzhledem k požadavkům osvojitelů a jejich věku však byla tato možnost osvojení v nejlepším zájmu dítěte vyhodnocena jako nevhodná, a teprve potom bylo přikročeno k procesu mezinárodního osvojení, které se nachází ve fázi řízení o osvojení v zahraničí.

8 Diskuze k výzkumu

Ve své práci zkoumám způsob aplikace principu subsidiarity, který je podmínkou pro mezinárodní osvojení do zahraničí. Zjišťuji praktické faktory a způsoby v praxi krajských úřadů, které mají ze zákona povinnost údaje o dítě zpřístupnit podle § 22 odst. 9 zákona 359/1999 Sb.

Data jsem získala z rozhovorů s krajskými pracovníky a obsahové analýzy spisové dokumentace dětí evidovaných u Úřadu. Po prvních rozhovorech jsem měla obavu, že jsem vyčerpala vše, co se mohu dozvědět. Ale opak byl pravdou, i další rozhovory byly bohaté na myšlenky a informace.

V počátku svého výzkumu jsem zkoumanou subsidiaritu chápala jako specifickou charakteristiku mezinárodního osvojení. Mezinárodní osvojení je ale jiným stupněm osvojení a princip subsidiarity je uplatňován už ve vnitrostátním osvojení – od prvopočátku hledání nejlepšího zájmu ohroženého dítěte, v první řadě u biologické rodiny dítěte. Mezinárodní osvojení, které popisují (mohou nastat i jiné situace, které nejsou zprostředkované Úřadem spárováním evidovaných dětí a žadatelů), navazuje na právní vymezení osvojení, proto je institutu osvojení věnována pozornost v teoretické části mé práce.

Sociální pracovník musí vyhodnotit situaci dítěte minulou, současnou i budoucí. Než dojde k rozhodnutí zprostředkovat dítěti stabilní rodinu v zahraničí, je vynaloženo úsilí na nalezení vnitrostátních forem náhradní rodinné péče. Osobně se ztotožňuji s pojetím Sedláka (*Guide to Good Practice*, 2008, podle Sedlák, 2009, s. 27), kdy posledním stupněm náhradní rodinné péče má být ústavní péče a mezinárodní osvojení ji svou kvalitativní změnou statusu dítěte předchází.

K tomu, abych mohla získat odpověď, bylo potřeba odkrýt význam dalšího důležitého pojmu, který se subsidiaritou souvisí, a to sice pojem *největšího blaha*. Pracovníci sociálně právní ochrany dětí musí vyhodnotit situaci ohroženého dítěte tak, aby byla zajištěna jeho práva, snížilo se nebo odstranilo riziko ohrožení a byl mu zajištěn další rozvoj.

Technikou rozhovoru jsem zjišťovala přístupy krajských pracovníků a bylo pro mě nesporně přínosné vidět, jak o své práci přemýšlejí, uvažují nad zájmem dítěte,

a přitom je nutné brát v potaz specifikum jednotlivých krajů. Z většiny odpovědí jsem měla dobrý pocit otevřené komunikace.

Jako slabinu svého výzkumu vnímám fakt, že jsem do rozhovorů nezahrnula sociální pracovníky na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, protože na této úrovni probíhá hodnocení situace dítěte. I tak ale věřím, že odpovědi, které jsem získala, jsou relevantní. Další výzkum, který by mapoval zkušenosti na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, může být námětem k bližšímu zkoumání této problematiky.

Také jsem měla potíže ujasnit si, která technika mi přinese nejvíce dat k získání odpovědi na výzkumnou otázku. Nejnáročnější pro mě bylo vyjasnit si metodologii výzkumu. Původně jsem plánovala pouze rozhovory, později jsem se rozhodla pro obsahovou analýzu s využitím kazuistik. Když už jsem se jednou rozhodla pro zvolené techniky, pokračovala jsem v nich. Na jednu stranu to bohužel činí můj výzkum obsažnější, co se týče zadaných stran, a možná i méně přehledný, zvláště pokud výzkum nevedl zkušený výzkumník. Na druhou stranu se mi triangulace jeví jako vhodný nástroj pro odkrývání významů dané problematiky.

9 Odpovědi na dílčí otázky a výzkumnou otázku

Jaké děti jsou tedy vedeny v evidenci Úřadu pro mezinárodní osvojení? Jsou to děti, kterým nebyla nalezena náhradní rodinná péče v České republice a které jsou ohroženy dlouholetou ústavní výchovou, a tím i znevýhodněny pro život v dospělosti. Jedná se zejména o děti romského etnika, děti v sourozeneckých skupinách, a dále děti se zdravotním postižením. Děti většinou vyrůstají v ústavní výchově od narození, nepoznaly svoji matku nebo otce, možná na oddělení vyrůstají se sourozencem nebo polorodým sourozencem. Jejich rodiče jsou často bez sociálních návyků, závislí na návykových látkách, bez příjmu a bydlení, ale hlavním znakem je, že o dítě nemají zájem. Věkový průměr dětí umisťovaných do evidence pro mezinárodní osvojení jsou dva roky.

Faktory a kritéria pro umístění dítěte reflektují životní situaci ohroženého dítěte, rodinné vazby s biologickými rodiči, příbuznými, vztahy se sourozenci. Kritériem je, aby dítě neztratilo svoji identitu a mohlo vyrůstat ve stabilním, milujícím a přijímajícím rodinném prostředí. Pokud selhaly snahy o napojení a udržení biologických a příbuzenských vazeb, je zájmem dítěte, aby se jeho identita rozvíjela dále, i když jinou formou. Nemělo by vyrůstat s identitou, že je odložené, nemilované a méněcenné. Jeho identita by měla být založena na lásce a přijetí, které mu mohou dát rodiče osvojitelé, aniž by tím byla zamlžována pravda o jeho identitě osvojeného dítěte a identitě původu.

Myslím, že práci sociálních pracovníků vhodně popisuje jeden respondent, když hovoří o tom, jak se pracovnice sociálně právní ochrany přimlouvají za své šikovné, krásné a po rodině toužící děti z ústavů, aby se pro ně našel vhodný osvojitel nebo pěstoun. Podobnou zkušenost mám i já z procesu osvojení svých dětí, kdy jsem se setkávala s mimořádným zájmem personálu ústavu i sociálních pracovníků udělat vše pro to, aby děti byly v milující rodině.

Bariéry při procesu umisťování dětí do mezinárodního osvojení lze popsat především jako legislativní, kdy dítě není právně volné k osvojení. Bariérou pro efektivní práci krajských pracovníků je chybějící elektronická mezikrajová databáze. Bariérou je sociální a zdravotní anamnéza spolu s charakteristikou dítěte, které mohou být omezující pro vnitrostátní osvojitele, ale nehrají roli pro mezinárodní osvojitele

evidované u Úřadu. Důležitou bariérou může být i motivace žadatelů o osvojení dítěte a reálnost jejich očekávání.

V naší společnosti jsou zakořeněny stereotypy: jsou jimi především obava z romského etnika, nedůvěra k potenciálu zdravého rozvoje dítěte, pokud vyrůstá ve stabilní rodině. Stereotypy vůči romské menšině, za které je Česká republika kritizována, se snad bude postupně dařit odstraňovat.

Doufám, že se dožiji doby, kdy romské děti v náhradní výchově budou stejně úspěšně umisťovány do rodin vnitrostátních osvojitelů, kteří se budou moci spolehnout v případě potřeby na pomoc státu při výchově dítěte se specifickými potížemi. Za utopické mohu označit přání, aby dětí, o které nemají rodiče zájem, bylo stále méně. Mnohé záleží na tom, jak naše společnost vyspěje v soužití s etnickými skupinami, především se sociálně izolovanými Romy.

Co se týče výzkumné otázky, z výzkumu vyplývá, že princip subsidiarity je uplatňován v rámci legislativního vymezení, sami pracovníci krajských úřadu nemají mnoho možností, jak proces ovlivnit, jediná cesta je přes spolupráci s obecními úřady obcí s rozšířenou působností, případně s ústavním zařízením, kde je dítě umístěno. V trojkombinaci obecní úřad, krajský úřad a Úřad potom probíhá hodnocení a posuzování současné situace dítěte, které v tomto případě začíná jeho přijetím pod ochranu OSPOD a pokračuje až do osvojení. Během této doby jsou pravidelně ověřovány možnosti dítěte žít nebo být v kontaktu se členy své biologické rodiny či příbuzenstva. V případě vnitrostátního osvojení je případ ukončen získáním nového statusu dítěte (i když ne zcela, osvojitelé konkrétního dítěte mohou být kontaktováni s dotazem, zda by přijmuli například dalšího sourozence). V případě mezinárodního osvojení pokračuje angažování Úřadu i po osvojení dítěte v zahraničí až do dosažení 18. věku dítěte vedením evidence vývojových zpráv dítěte. (Úřad, 2014a, s. 9).

Princip subsidiarity v procesu mezinárodního osvojení je tedy uplatňován až do doby osvojení dítěte úsilím o zachování přirozených rodinných vazeb. Při osvojení je princip subsidiarity uplatňován podle okolností, buď snahou umístit sourozence do jedné osvojitelské rodiny, nebo umístěním sourozenců do stejného státu, aby měli v budoucnu možnost navázání kontaktu bez jazykové bariéry. Po osvojení je princip osvojení uplatňován sledováním vývojových zpráv o adaptaci a rozvoji dítěte ze strany

České republiky, ze strany zahraničních osvojitelů otevřenou komunikací o osvojení a původu dítěte, navazování vztahů s jiným osvojitelem dětí z České republiky.

Závěr

Moje práce je o dětech, které potřebují rodinu a lásku. Jedna věc je tyto děti popsat legislativním vymezením, což jsem učinila ve své interpretaci a diskuzi. Druhá věc je popsat je prostě jako děti toužící po lásce.

Princip subsidiarity jim má zajistit právo na to, aby tuto lásku získávali ve své biologické rodině, v širší rodině nebo příbuzenstvu, a teprve po selhání těchto vazeb v rodině zahraničních osvojitelů. Výsledky výzkumu dokazují, že krajští a obecní pracovníci rozumí prioritám v zabezpečení přirozené i náhradní rodiny. Dětem, které se umisťují do mezinárodního osvojení, ale nebyly základní rodinné vazby ze strany rodiny poskytnuty. Jakou identitu si mohu budovat s vědomím, že na mě byl podán souhlas s osvojením, což je projevem alespoň určitého zájmu ze strany biologického rodiče, anebo ještě hůře rozhodnutí o nezájmu mých rodičů, o kterém musel rozhodnout někdo jiný?

Každý lidský tvor potřebuje lásku a přijetí. Dětem, kterých se týká moje práce, se nedostává citových a rodinných vazeb, nutných pro jejich identitu a rozvoj zdravého sebevědomí. Ve většině případů jsou navíc znevýhodněny svým etnikem, vůči kterému panují v naší zemi otevřené a tvrdé předsudky. Bez zkušenosti bezpečného přijetí v rodině budou tyto děti v dospělosti hůře odolávat častému nepřijetí založenému na etnických předsudcích.

Proto si myslím, že moje práce je o romských dětech, které potřebují rodinu a lásku. Co s tím? Úspěšnost mezinárodních osvojení bývá kritizována jako vývoz nepohodlných občanů, kterými malé romské děti pro společnost bohužel jsou. V České republice takový vývoz na objednávku neexistuje. Ty děti, kterým bylo zajištěno právo na rodinu, byť v zahraničí, jinou rodinu nepoznaly a pravděpodobnost, že by mohly s přirozenou rodinou vazbu navázat, bývá orgány sociálně-právní ochrany důkladně prověřena. Osvojování dětí do zahraničí vnímám jako pozitivní a dobré řešení. Domnívám se, že trend mezinárodního osvojování bude pokračovat, dokud se nezmění vztahy v celé společnosti.

Jako sociální pracovníci v jakékoliv organizaci bychom měli umět korigovat svoje vědomé i nevědomé etnické předsudky. Sociální pracovník by měl vždycky pracovat se svým klientem jako s člověkem, který má svoji důstojnost a svoje práva. V případě

romských dětí by měl být sociální pracovník schopen poučit žadatele o osvojení o mýtech týkajících se jejich intelektuálního a genetického vybavení. Z etického hlediska jistě není možné, aby pracovník nutil žadatele přijmout proti jeho přesvědčení romské dítě, protože jiné není a tyto jsou stejně chytré. Měl by však mít odvalu sdělovat o romských dětech pravdu, nezakrývat problémy, ale také odhalovat mýty a nebát se reakcí. Měl by být schopen vysvětlit chování dítěte i dospělého na základě jeho sociální, případně zdravotní historie, jako protikladu k etnickým stereotypům a mýtům. Myslím, že o tom sociální pracovník musí umět mluvit všude, ve všech kruzích, protože stereotypy jsou opravdu silně zakořeněny ve všech vrstvách společnosti.

Stát by měl osvojitelům poskytovat cílenou podporu při výchově. Vždyť při osvojení se vždy jedná o zátěžovou situaci, a pokud bude potenciální problém preventivně vyřešen, zamezí se tím dalším patologickým jevům ve společnosti. Jak je vidět ze spisové dokumentace, v jiných zemích taková forma pomoci osvojitelům existuje.

Za důležitou považuji aktivitu zdola, jinak řečeno další princip subsidiarity. Hovořím o setkávání a navazování vztahů romských a neromských občanů. Myslím tím přirozené vztahy se společensky a sociálně stabilními romskými rodinami. Není to jednoduché, ale pokud chci druhého přijmout a žít s ním v harmonii a pokoji, musím jej poznat. Musím umět rozlišit chování způsobené sociálním vyloučením a chování založené na jiné kultuře. Právě setkávání osvojitelů romských dětí by mohly být takovou příležitostí.

Na závěr si dovoluji přednést verše desetileté romské dívky zveřejněné v knize Pavla Říčana:

Bože, nauč mne, jak mám žít,
jak mám mít ráda,
jak se mám modlit,
jak mám sedět na prahu
a čekat, až gádžo
otevře dveře.
(Říčan, 2009, s. 57)

Všem dětem, které vyrůstají bez rodiny, přeji, aby se pro každého z nich našel někdo, kdo jim otevře dveře.

Seznam zkratk

Listina základní práv a svobod – Listina

Ministerstvo práce a sociálních věcí – MPSV

Orgán sociálně-právní ochrany dětí - OSPOD

Úmluva o právech dítěte - UPD

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí – Úřad

Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky - UZIS

Seznam příloh

Příloha č. 1 – kazuistika č. 1

Příloha č. 2 – kazuistika č. 2

Příloha č. 3 – kazuistika č. 3

Příloha č. 4 – kazuistika č. 4

Příloha č. 5 - Analytické jednotky a kódování rozhovorů

Příloha č. 6 – Teoretické kategorie obsahové analýzy

Seznam literatury a použitých zdrojů

- Bajer, P. (2006). Funkční biologická rodina je nenahraditelná pro výchovu dětí. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 1, s. 46-49.
- Bajer, P. (2006). Okruh klientů z řad pěstounských rodin se stále rozšiřuje. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 1, s. 22-26.
- Bajer, P. (2005). Počet žiadateľov dvojnásobne presahuje počet deti vhodných pre medzištátnu adopciu. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 2, s. 11-13.
- Bajer, P. (2005). Sociální práce s rodinou nekončí okamžikem umístění dítěte v ústavní výchově. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 2, s. 41-44.
- Bajer, P. (2003). Sebelepší legislativní úprava nezmění vnitřní postoj. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 2, s. 18-23.
- Bugel, W., Šlechtová, H. (2012). *Tvorba kvalifikačních prací pro studenty oborů sociální práce*. Olomouc: CARITAS – Vyšší odborná škola sociální Olomouc.
- Cilečková, K. (2014). Změny v náhradní rodinné péči. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 2, s. 61-70.
- Dytrych, Z., Matějček Z. (1997). *Jak a proč nás trápí děti*. Praha: Grada Publishing, spol. s.r.o.
- Hauková, Z. (2005). Umístování dětí do náhradní péče o dítě. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 2, s. 107–123.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Janíčková, Z. (2014). Způsoby práce s dysfunkční rodinou v oblasti rozvodové/rozchodové problematiky s ohledem na nejlepší zájem dítěte. In Nosál, I., Čechová, I. (Eds.), *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami* (s.57-67). Brno: Česko-britská o.p.s.

- Janočková, M. (2009). K pojmu nejlepší zájem dítěte. In Rotreklová, E, Hofrová, V., Štěrbová, D., Kalábová, S., Bořová, A., Jandová, T., Pallová, M., *Aktuální otázky náhradní rodinné péče* (s. 64-73). Brno: TRIADA – Poradenské centrum, o.s.
- Jílek, D. (2011). Práva dítěte v kontextu. In Jílek, D., Zezulová, J., Větrovský, J., Obrovská, L., Kapitán, Z., Hořinová, A., *Studie o právech dítěte* (s. 17-74). Brno – Boskovice: Česko - britská, o.p.s.
- Kapitán Zdeněk. (2011). Práva dítěte a rozvoj společnosti. In Jílek, D., Zezulová, J., Větrovský, J., Obrovská, L., Kapitán, Z., Hořinová, A., *Studie o právech dítěte* (s. 189-236). Brno – Boskovice: Česko - britská, o.p.s.
- Kopecká, S. (2013). Mezinárodní osvojení – zkušenosti třinácti let, aktuální situace a změny. In Rotreklová, E., Oulehlová, M., Jeřábková, H., Maňková, S., Pallová, M., Holáňová, M., Zavadilová, M., *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů* (s. 45-47). Brno: TRIADA – Poradenské centrum, o.s.
- Kozáková, A. (2014). Děti umístěné do příbuzenské (náhradní rodinné péče). In Petrucijová, J. (Ed.), *Jarní škola sociální práce* (s. 49-57). Ostrava: Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě.
- Langmeier, J., Matějček, Z. (1968). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, n. p.
- Matějček, Z. (1982). *Co řekneme osvojenému dítěti*. Praha: Práce.
- Matějček, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
- Milota, J. (2014). Sociální bydlení ve světle sociálně-právní ochrany dětí. Sociální práce/Sociálna práca, č. 2, s. 10.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Novotná V., Průšová, L. (2014). *K vybraným otázkám osvojování dětí*. Praha: LINDE nakladatelství.

Pávková, E. (2013). Děti osvojované do zahraničí. In Rotreklová, E., Oulehlová, M., Jeřábková, H., Maňková, S., Pallová, M., Holáňová, M., Zavadilová, M., *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů* (s. 48-50). Brno: TRIADA – Poradenské centrum, o.s.

Reichel J. (2009). *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Říčan, P. (1998). *S Romy žít budeme – jde to jinak*. Praha: Portál.

Sedlák, P. (2009). Otázky subsidiarity – pěstounská péče vs. mezinárodní osvojení. In Rotreklová, E., Hofrová, V., Štěrbová, D., Kalábová, S., Bořová, A., Jandová, T., Pallová, M., *Aktuální otázky náhradní rodinné péče* (s. 25-29). Brno: TRIADA – Poradenské centrum, o.s.,

Špeciánová, Š. (2007). *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, o.p.s.

Špiláčková, M. (2014). Historický výzkum v sociální práci. In Baum, D., Gojová, A. (Eds.), *Výzkumné metody v sociální práci* (s. 171-202). Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.

Vrtbovská, P. (2006). Moderní pojetí sociální práce s rodinami a dětmi v obtížné rodinné situaci. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 2, s. 37-45.

Elektronické zdroje:

Encyklika Pia XI. (1996). *Quadragesimo anno* [on line], dostupné 24. 3. 2015 z: http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/QuadragesimoAnno.htm

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí (2014a). *Metodické doporučení pro zprostředkování mezinárodního osvojení do ciziny* [on line], dostupné 24. 3. 2015 z: http://www.umpod.cz/fileadmin/user_upload/osvojeni/Methodika_2014-scan.pdf

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí (2014b). *Výroční zpráva 2013* [on line], dostupné 24. 3. 2015 z:

http://www.umpod.cz/fileadmin/user_upload/vyrocní_zpravy__106/Zprava_o_cinnosti_2013.pdf

Prameny:

Sdělení federálního ministerstva zahraničních č. 104/1991 Sb., o sjednání Úmluvy o právech dítěte [on-line]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>.

Zákon č. 2/1993 Sb. [on-line], Listina základní práv a svobod. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 43/2000 Sb. m. s., o přijetí Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.

Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 132/2000 Sb. m. s., Evropská úmluva o osvojení dětí.

Zákon 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Stanovisko Ministerstva práce a sociálních věcí ve věci zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině v případech sourozenců ze dne 17. 9. 2014.

Příloha č. 1

Kazuistika č. 1

Dítě se narodilo ze soužití rodičů na úrovni druh-družka jako čtvrté dítě. Rodina neměla dlouhodobě vhodné podmínky pro výchovu nezletilých dětí, žili ve zcela nevyhovujících poměrech. S ohledem na tyto skutečnosti bylo dítě po svém narození, na základě předběžného opatření soudu a se souhlasem matky umístěno do kojeneckého ústavu. Matka byla v té době opět těhotná, později se narodila dvojčata a rodina se tedy skládala z šesti dětí. Zhruba za jeden rok byla rozsudkem soudu nad dítětem nařízena ústavní výchova na základě odůvodnění návrhu OSPOD: „Rodiče nezletilého dítěte žijí na uvedené adrese ve špatných hygienických podmínkách, de facto často mění bydliště a vzhledem k tomu, že bylo nezletilé dítě předběžným opatřením umístěno do ústavu a péče rodičů se nezlepšila, navrhuji nařízení ústavní výchovy“.

Rodiče dítěte jsou romského etnika, matka má slovenské občanství, oba mají pravděpodobně základní vzdělání, nikdy oficiálně dlouhodobě nepracovali. Jejich zdravotní stav se považuje za dobrý, neužívají žádné léky, ani nebylo podezření, že by užívali návykové látky. Širší rodina dítěte je ve městě známá jako rozvětvená, ústavní péči prošlo také několik dětí z jejich širšího příbuzenstva. Zázemí rodiny je velmi nespolehlivé, děti vyrůstají vesměs na ulici, podobně jako starší sourozenci dítěte. Nukleární rodina nemá zajištěno řádné bydlení. Jsou odkázáni na pomoc cizích lidí, kteří většinou nabízejí ne zcela vhodné, ale především drahé bydlení. Rodiče navíc řádně neplní své povinnosti, nechodí s dětmi řádně k lékaři apod. Je nutná neustálá kontrola péče o nezletilé a OSPOD zvažoval umístění i ostatních sourozenců nezletilého dítěte do ústavní výchovy. Matka dítě navštěvovala nepravidelně, možnosti přijít každý týden nevyužívala. Někdy přicházela s tím, že si dítě nechce pochovat, jen se na něj kouknout. Občas přicházela mimo návštěvní hodiny, protože šla zrovna kolem z restaurace. Často migrovala v rámci města. Když návštěvy prořídly ještě více, dítě zcela odvyklo, matky se začalo bát, nechtělo k ní ani po vysvětlení jít, odpoledne po návštěvě pak trávilo uplakané a nechtělo se vzdálit od sestry na oddělení. Otec jej nenavštěvoval, pokud se potkal s dětmi na procházce, dítě nepoznal a nezaregistroval. Postupně matka přestala dítě navštěvovat vůbec, nějaký čas chodila ještě babička. Po její hospitalizaci veškeré návštěvy zcela ustaly.

Ve třech letech dítěte byl rozsudkem soudu vysloven nezájem rodičů. Dalších pět dětí měli rodiče ve své osobní péči. Péče rodičů vykazovala dlouhodobě nedostatky a byla kontrolována v rámci soudem stanoveného dohledu. Byl podán návrh na nařízení ústavní výchovy nad nezletilými dětmi. Soudní řízení v té době nebylo ukončeno. Rodiče opakovaně střídali bydliště, matka byla na rodičovské dovolené, otec byl v té době ve výkonu trestu odnětí svobody. Dvě nejstarší děti navštěvovaly speciální školu, nezletilý chlapec a dvojčata byli v celodenní péči matky. Matka pobírala sociální dávky. Rodina užívala byt 3+1 větších rozměrů. Jedna místnost sloužila jako skladiště, další dva pokoje jako ložnice a obývací pokoj. V bytě byla „pochybně“ zapojena elektřina. Matka při soudním jednání o nezájmu dítěte souhlasila s tím, aby dítě bylo umístěno do náhradní rodiny, údajně se ona ani otec nebudou proti rozsudku o vyslovení nezájmu odvolávat. Doporučení OSPOD na zprostředkování náhradní rodinné péče – osvojení trvalo.

Staniční sestra z kojeneckého ústavu dítě popisuje jako citlivé, šikovné. Vždycky špatně neslo, když šel některý z vrstevníků domů, či do rodiny. Závidělo, vyptávalo se i ještě několik týdnů poté, zda se dítě opravdu nevrátí. Bylo zvědavé, milé, rychle chápalo souvislosti a po rodině toužilo. Hodnocení psychologa mělo dobrou prognózu. Průběžné zdravotní a psychologické vyšetření dítěte vypovídá o tom, že se dítě se dobře vyvíjelo. Z hlediska psychomotorického vývoje dítě odpovídalo průměru své věkové skupiny, bez výrazných disproporcí. Bylo živého temperamentu, aktivní, s vysokou potřebou pozitivního sociálního kontaktu. Bylo emociálně vzrušivé a výrazně senzitivní. Psycholog doporučil řešit jeho další osud umístěním do adoptivní rodiny. Vzhledem k věku dítěte a předchozí nespěšné snaze umístit dítě do pěstounské péče psycholog navrhl maximálně zkrátit dobu jeho eventuálního zařazení do evidence pro mezinárodní osvojení.

Spisová dokumentace byla po dvou letech z MPSV postoupena na Úřad, dítěti jsou v té době již téměř čtyři roky. Mezi zúčastněnými subjekty sociálně-právní ochrany probíhá aktualizace zdravotní a psychologické zprávy, ověřování statutu právní volnosti dítěte. Krátce po převzetí spisové dokumentace Úřad vytipuje tři zahraniční žadatelské páry pro osvojení dítěte, a připravuje expedici tzv. *matching letter* (spárovací dopis) žadatelům prvním v pořadí. Poradní sbor Úřadu vznáší dotaz, proč je chlapec umístěn mimo rodinu, když ostatní děti v rodině zůstávají. To dává do pohybu (i když možná

nezávisle na dotazu Úřadu) snahu zajistit dítěti náhradní rodinnou péči v rámci širší rodiny.

Dva měsíce po přijetí spisové dokumentace dítěte informuje OSPOD Úřad o řízení o zrušení ústavní výchovy a svěření dítěte do péče prarodičů. Prarodiče ale berou svůj návrh zpět, jako důvod uvedli mimo jiné závažné zdravotní důvody. Odbor oslovil další příbuznou z rodiny, tetu. Bylo provedeno šetření v domácnosti tety a podmínky pro zajištění výchovy nezletilého dítěte byly shledány jako vhodné. Tetě bylo nabídnuto sociální poradenství ohledně podání návrhu a svěření do péče. Dále s ní byla předjednána možnost návštěv dítěte a dohodnuto, že má na projevení hlubokého zájmu zhruba jeden měsíc. OSPOD požádal, aby Úřad v této době nepokračoval ve vyřizování osvojení dítěte v zahraničí.

Teta dítě v ústavě navštívila, projevila zájem o jeho péči a dítě z tetiny návštěvy projevovalo radost. Po dvou měsících přípravy a jednání s tetou bylo dítě předáno na zkušební pobyt do péče tety. Krátce před uplynutím „zkušební doby“ v délce jednoho měsíce teta dítě vrací nestandardním postupem – přiváží jej autem a vysazuje jej u brány kojeneckého ústavu. OSPOD tuto situaci osvětluje ve zprávě. Teta před navrácením dítěte kontaktovala odbor s tím, že žádá o pomoc nebo o radu. Dítě začalo mít po čtrnácti dnech, během kterých bylo v její domácnosti, výchovné problémy. Adaptovalo se na nové prostředí a začalo být zlé k jejím dětem, nerespektovalo ji ani jejího partnera. Navíc nyní začali prarodiče a prakticky i rodiče dítěte mluvit tetě do výchovy a ona se ocitla ve složité situaci. Mimo to uvedla, že dítě mělo zvláštní stavy, kdy ji nevnímalo, jen se kývalo, a ona měla práci ho jakoby probrat. Dotazem na kojenecký ústav nebyly zjištěny žádné podrobnosti k tomuto stavu. V zařízení mělo dítě problém s přizpůsobením, a pokud takto reagovalo (např. když nestačilo tempu ostatních), stačila jen změna činnosti a situace se zlepšila. To bylo tetě sděleno s tím, že pokud by potíže přetrvávaly, měla by se obrátit na dětskou lékařku pro odborné vyšetření. V průběhu týdne pak teta oznámila, že se chování dítěte nelepší. Negativně reaguje na domluvy a situace vyvrcholila, když autíčkem rozbilo obličej staršímu synovi. Teta uvedla, že zvažuje navrácení dítěte dříve, než si na sebe navzájem zvyknou. Uvedla, že s ohledem na zdravotní postižení staršího syna není schopna nezletilému dítěti poskytnout tolik péče, kolik potřebuje, což je 24 hodin denně. Dále uvedla, že ji mrzí, že neznala podrobně zdravotní stav nezletilého dítěte a prakticky nebyla připravena na problémy. Mimo to uvedla, že nezvládá ani negativní vliv rodiny,

kteřá ji brání, aby samostatně rozhodovala o výchově dítěte. Zvolila možnost navrácení dítěte do kojeneckého ústavu, což týž den učinila, a vzala zpět návrh svěřeni nezletilého dítěte do své péče.

Po neúspěšném zprostředkování péče v rámci širší rodiny pokračoval Úřad v kontaktování vhodných osvojitelů z ciziny. Byl vytipován nedobrovolně bezdětný manželský pár ve věku 44 a 45 let. První interakce dítěte a žadatelů probíhala komplikovaně, chlapec se bál, ale žadatelé byli vnímaví a respektovali chlapcovo tempo. Další interakce již probíhala pozitivně, dítě s žadatelem trávil téměř celé dny. Jazyková komunikace probíhala velmi dobře, dítě si začalo osvojovat výrazy rodné řeči budoucích osvojitelů. Sbližování a interakce probíhaly nad očekávání příznivě, psycholog dal proto doporučení k osvojení. V době, kdy byly dítěti čtyři roky a čtyři měsíce, necelé tři měsíce od spárování se žadatelem, bylo dítě předáno do péče budoucích osvojitelů a vycestovalo se svými budoucími adoptivními rodiči z České republiky.

Následující vývojové zprávy svědčí o výborné adaptaci dítěte v novém prostředí. Původní stavy vzteku pominuly. Stavy ustrnutí, které se projevovaly v péči u tety, nejsou ve zprávách vůbec zmiňovány. Dítě přijalo širší rodinu, zapojuje se do kolektivu, naučilo se nový jazyk. Osvojitelé jsou jeho bezpečím. Osvojitelé dítěti připravili knihu o jeho minulosti a téma osvojení je v rodině přirozeně otevřené. Před nástupem do školy s maminkou dítě navštěvovalo otevřenou školku (za přítomnosti rodičů) pro osvojené děti. Škola jej těší a má dobré výsledky. Po roce pobytu v nové zemi Úřad zahájil řízení o souhlasu s osvojením, dítěti je pět a půl roku. Zatím poslední vývojová zpráva, ve které je dítěti šest a půl roku, konstatuje, že dítě je ve své rodině a širším sociálním okolí plně adaptované, spokojené, navázalo plnohodnotné emoční vazby, přijímá podporu, má smysl pro tým, roste jeho samostatnost. Z dosavadních zpráv lze soudit, že osvojení je velmi úspěšné.

Příloha č. 2

Kazuistika č. 2

Dítěti romského etnika byl v době zpřístupnění spisové dokumentace Úřadu jeden rok. Biologická matka dítě porodila jako druhorozené, jedno dítě již zanechala v pěstounské péči u příbuzné (tety). Před porodem avizovala, že nechce dítě převzít do své péče, žila již s jiným mužem. Krajským úřadem byli dvakrát osloveni žadatelé pro vnitrostátní náhradní péči, ale ani jedna rodina neprojevila zájem dítě převzít. Konkrétní důvody nejsou uvedeny, mohlo jimi být etnikum dítěte a duševní nemoc strýce dítěte (smíšená porucha osobnosti, omezená právní způsobilosti). Zahraniční osvojitelé byli Úřadem osloveni v krátké době, k první interakci došlo dva měsíce po převzetí spisové dokumentace Úřadem. Dítě bylo následně předáno do péče budoucích osvojitelů a vycestovalo s budoucími osvojiteli do nové země.

Na základě pozitivních vývojových zpráv bylo psychologem doporučeno mezinárodní osvojení a rok po zařazení do evidence Úřadu bylo dítě osvojeno v nové zemi. Dítěti byly v době osvojení dva roky. Osvojitelé ve své zemi absolvovali přípravný kurz s tématem začlenění osvojených dětí do mateřské školky a zajímají se i o další kurzy. Připojili se také ke skupině rodin s osvojenými dětmi z České republiky.

Příloha č. 3

Kazuistika č. 3

Dítěti majoritního etnika byl v době zpřístupnění spisové dokumentaci Úřadu jeden rok. Dítě porodila svobodná matka pobírající invalidní důchod. Otec není v rodném listě uveden, ale je znám, jedná se též o poživatele invalidního důchodu 2. stupně. Otec je diagnostikován s lehkým stupněm mentální retardace zapříčiněné úrazem a z důvodu duševní poruchy je pod dohledem psychiatra. S matkou dítěte žijí ve společné domácnosti, v chráněném bytě. Matka si dítě nepřála kvůli svému postižení, ale antikoncepci nebrala, protože ji fyzicky nedělala dobře. Již v době těhotenství si matka uvědomovala, že není schopna pečovat o dítě. Oba rodiče mají pouze tuto jedinou vyživovací povinnost. Matka je nesamostatná, na jednání ji doprovází sociální pracovnice neziskové organizace. Rodiče nejsou uživateli drog. Matka dala souhlas s osvojením. Krajskému úřadu se nepodařilo dítěti zajistit náhradní rodinnou péči v rámci České republiky. Úřad kontaktoval měsíc a půl po převzetí spisové dokumentace dítěte vybrané potenciální žadatele, první v pořadí, prostřednictvím tzv. *matching letter*. Za tři měsíce došlo k úspěšné interakci dítěte a budoucího osvojitelů a šest měsíců po převzetí spisové dokumentace Úřadem dítě vycestovalo v péči budoucích osvojitelů z České republiky, dítěti byly dva roky.

Vývojové zprávy svědčí o postupné adaptaci dítěte. U dítěte přetrvávají stavy rané deprivace, rodiče pracují s odborníky. Rodiče dítě podporují, stimulují. Podle vyjádření psychologa Úřadu jsou uvedené projevy dítěte (kousání, autoagrese, kývavé pohyby) po příchodu do rodiny přechodné a často pozorovatelné. Adaptace přesto probíhá dobře a po šesti měsících jsou tyto projevy stále pochopitelné a u dětí časté. Na základě pozitivních vývojových zpráv bylo dítěti ve věku dva a půl roku psychologem (v době patnáct měsíců po převzetí spisové dokumentace) doporučeno mezinárodní osvojení, jehož řízení je dosud v procesu.

Příloha č. 4

Kazuistika č. 4

Dítěti romského etnika bylo v době zpřístupnění spisové dokumentace Úřadu jeden rok. Dítě bylo po narození se souhlasem matky přijato do ústavního zařízení na základě Dohody o pobytu na jeden rok. Matka porodila dalších šest sourozenců, dva sourozenci jsou již zletilí – jedno zletilé dítě žije stále s matkou. Ostatní sourozenci jsou v osvojení (pro nezáměr rodičů), v pěstounské péči a v diagnostickém ústavu (záškoláctví, trestná činnost). Oba rodiče byli trestním příkazem odsouzeni pro přečin ohrožování mravní výchovy dětí. Matka je v domácnosti, otec zedničil v Německu. Zrušili společné bydlení, neměli byt. Matka bydlí u otce, otec bydlí u bratra matky. Dávky státní sociální podpory nepobírá.

Na podnět Úřadu OSPOD zjišťoval doplnění informací o dříve osvojeném sourozenci. Sourozenec je osvojen jako druhé dítě u starších osvojitelů, více jak dvě děti do osvojení neplánovali. Obě osvojené děti v rodině dobře prosperují, péče o děti však leží výhradně na osvojitelce, neboť osvojitel pracuje ve směnném provozu. Péče o další dítě by bylo nepřiměřenou zátěží. Rizikový byl i potřebný přiměřený věkový rozdíl mezi osvojiteli a dítětem v neprospěch dítěte. Z uvedených důvodů nebyli osvojitelé nezletilé sestry osloveni ve věci náhradní rodinné péče pro dítě.

Dle psychologa ústavu se jedná o dítě se sociálním chováním s dobrou prognózou v podnětném prostředí. Dva měsíce po přijetí spisové dokumentace Úřad zprostředkoval interakci se zahraničními osvojiteli. Návazně na interakci bylo dítě předáno do péče budoucích osvojitelů a dítě s budoucími osvojiteli vycestovalo z České republiky.

Vývojové zprávy svědčí o zdravé adaptaci dítěte. Dítě procházelo krátkým obdobím autoagrese (bití, kousání), které samo odeznělo. Jednalo se o frustraci plynoucí z neporozumění a marné snahy něco získat. Na rodiče je dítě navázáno a veškeré sledované oblasti mají progresivní trend. Psycholog hodnotí situaci po osmnácti měsících v rodině osvojitelů jako pozitivní, se stabilním vývojem dítěte i rodičů. Dítě se projevuje jako spokojené a milované. Na základě pozitivních vývojových zpráv bylo po necelých dvanácti měsících od převzetí dokumentace Úřadem zahájeno řízení o osvojení, které je dosud v procesu.

Příloha č. 5

Analytické jednotky a kódování rozhovorů

A Důvod pro mezinárodní osvojení - rozhovory

Legislativa:

§22 zákona 359/1999 Sb., vedení evidence o zprostředkování osvojení a pěstounské péče Krajským úřadem.

Spolupráce s obcemi s řp; vyhodnocování situace dítěte, vyhledání biologické a širší rodiny.

KÚ - 6 měsíců doba před postoupením na UMPOD (3 měsíce ve vlastním kraji, další 3 měsíce zjišťování v ostatních krajích)

Proces

Průběžná mezikrajová spolupráce a aktualizace dat dítěte.

Spolupráce s NNO - Sdružením pěstounů, Klokánky FOD, Středisko náhradní rodinné péče - informace o volných dětech.

Souběžný proces vnitrostátního osvojení (nekončí předáním spisu UMPOD).

Spolupráce se zařízení, kde je dítě umístěno, práce psychologa na úrovni krajského úřadu a přípravy dětí.

Osvojení se daří, i když byly poradní sbory novelou zrušeny, dál se scházejí.

Krajský úřad nezpřístupňuje spisovou dokumentaci dítěte pro mezinárodní osvojení - kraj, kde rodiny žijí tradičním „soudržným“ způsobem života, širší rodiny, PP či péče jiné osoby.

Spolupráce s NNO

- Ano, spolupráce s NNO.
- Ne, není spolupráce s NNO: nedostatek kompetencí k vyhledávání žadatelů, ochrana citlivých údajů, obrana proti spontánním návštěvám žadatelů

- Informace o dětech volných do pěstounské péče, osvojení.

Hodnocení procesu

- Po novele lepší spolupráce s Úřadem (zasílají informace nejen na OSP, ale nově i na KÚ), je to přehlednější – ví se o současném stavu spisové dokumentace.
- Velice dobrá spolupráce s UMPOD, výborná, vytipování žadatelů, práce s dítětem, kontakty, interakce.

Žadatelé

- I 100 žadatelů ročně, včetně romských.
- Limitující požadavky vnitrostátních žadatelů o osvojení.
- Nedostatek vnitrostátních žadatelů, kteří by přijali dítě s romským etnikem, sourozeneckou skupinu, nepříznivou zdravotní prognózou, starší děti.
- Romští žadatelé, těch je málo, dítě hned dostanou (1 kraj).
- Zahraniční žadatelé jsou jinak nastavení – etnikum dítěte neřeší, stejně tak případný malý handicap

B Skupina ohrožených dětí a typologie dítěte – rozhovory

Skupina 1

Příklad: Matka romského etnika, dítě nechá v porodnici, uteče dítě předáno do KÚ, následně ÚV, vyhedává se ne nrp v republice, nikdo dítě nenavštěvuje, nejsou kontakty ani zájemci, dokumentace se postupuje na UMPOD.

Skupina 2:

- Rodiče udělili souhlas s osvojením, v širší rodině není nikdo, kdo by měl zájem o převzetí dítěte do své péče.

<ul style="list-style-type: none"> • Rozhodnutí biologických rodičů: ekonomické a sociální důvody, kariéra/studium.
<ul style="list-style-type: none"> • Příklad: romští rodiče, dají souhlas k osvojení po 6 týdnech, nezprostředkuje se vnitrostátní nrp, za 8 měsíců je spisová dokumentace dítěte postoupena v Brně, kde dojde k rychlému zprostředkování.

Skupina 3:

Z rozhovorů nebyla identifikována.

Věk dítěte

typický případ dítě starší, bez vazeb k rodině či blízké osobě.

Děti zejména mladší, ve věku 1,5 – 3 let, do 6 let, starší vyjimečně

U starších dětí participace, hovoří se s nimi o osvojení, případné problémy s jazykovou bariérou

Komplikace

<ul style="list-style-type: none"> • Sourozenecké skupiny, postupné sloučení sourozenců
<ul style="list-style-type: none"> • 3 starší děti – kolem 9, 10, 12. Těm se zahraniční rodina vybírá oslovováním agentur.
<ul style="list-style-type: none"> • Romské etnikum.
<ul style="list-style-type: none"> • V menším měřítku dětí majoritního etnika se zdravotním postižením ma (většinou se podaří zajistit PP).
<ul style="list-style-type: none"> • Děti s méně příznivým zdravotním stavem, opožděným vývojem, zdravotním handicapem, psychiatrickou zátěží.
<ul style="list-style-type: none"> • Dítě s kombinací zdravotních problémů a psychiatrickou diagnózou u rodičů.
<ul style="list-style-type: none"> • Příklad: dítě majoritní se žloutenkou, vnitrostátně se osvojení nepodařilo, ale v zahraničí se podařilo.
<ul style="list-style-type: none"> • Příklad: Děťátko s diagnózou hydrocefalus (zvětšení hlavy), fyzicky to bylo vidět, vývoj dítěte v zařízení šel dobře dopředu a ve 4 letech bylo doporučeno pro

osvojení a nakonec se podařilo se najít žadatele v cizině.

- Průběžná aktualizace stavu dítěte (fotografie, psychologické zprávy, fotografie)
- Nebyli nalezeni osvojitelé a pěstouni v ČR
- Změny v NOZ (důsudek méně právně volných dětí, delších lhůt na odvolání apod.) způsobil pokles spolupráce s UMPOD.

Šance pro osvojení

Děti s dobrou prognózou.

C

Sourozenecká skupina při umístění do mezinárodního osvojení - rozhovory

Proces

Hodnotí se jako úspěšné při postupném i společném osvojení

Umístit víc než jedno dítě je ve vnitrostátním osvojení je problém.

Nesrozumitelná metodika MPSV – budoucí převzetí péče starším sourozencem

Příklady

- Příklad sourozenců, kteří byli v procesu MO. V průběhu se přihlásil otec o otcovství, tím se odchod dětí prodloužil.
- Příklad romské holčičky, nebylo možné najít vnitrostátní osvojitele. Oslovili itaské osvojitele, kteří měli 2 polorodé sourozence ve věku 1 a 2,5 let a přijali i tuto dívku. Byly obavy z adaptace, ale po několika týdnech hovořila italsky a adaptace proběhla dobře.
- Příklad 3 děti sestřičky ve věku 2, 3, 5, byly šikovné, zdravé, romské etnikum, fyzicky líbivé. Nedařilo se najít nrp, protože byly romské. UMPOD zprostředkoval interakci, žadatelé přijeli na interakce, ale výsledkem bylo, že by přijali jen 1 dítě, toto UMPOD stopnul. Hledalo se dále, trvalo to, ale nakonec přijeli žadatelé ze severu. Jazykově

si sice s holčičkami nerozuměli, ale během návštěvy v jednom dni, byli všichni schopni neverbálně komunikovat. A podařilo se osvojení. Holčičky necítily žádnou jazykovou bariéru, domlouvaly se rukami

D

Věk dítěte a časový faktor mezinárodní osvojení – rozhovory

Věkové rozhraní

min. 6 měsíců, ale spíše více až 2 roky, dlouhý proces

Bariéry

Legislativa - souhlas s osvojením, rozhodnutí o nezájmu, ovlivněno soudním řízením, rozhodování soudu – pomalejší proces

ztíženo NOZ - souhlas rodičů před soudem

E

Stereotypy a bariéry při umisťování do osvojení – rozhovory

Stereotypy a bariéry SPO

Ze strany ČR trend bránit mezinárodnímu osvojení jako obrana proti pověsti „nevážení si romských dětí“.

Špatná pověst ČR - neúcta k etniku

Závislost na rychlosti hodnocení "sporadického nezájmu" rodiče pracovníkem SPO

Hodnocení efektivit práce soudů, spolupráce s OSPOD.

Stereotypy krajských a obecních pracovníků, práce s nimi.

Organizační podmínky pro práci krajského úřadu.

Legislativa

§ 22 odst. 9 zákona 359/1999 Sb jako komplikace omezení postoupení dětí do mezinárodního osvojení.

Právní volnost pro osvojení, zátěže jako nedostačující zdraví, PMV

Spisová dokumentace je KÚ postoupena na UMPOD, mezitím se z jiného kraje ozvou, že mají pěstouny

a pak se veškeré dlouhodobé úsilí zkomplikuje.

Je otázka, zde je pro dítě lepší žít v pěstounské rodině v ČR, když má šanci vyrůstat v rodině, s novým statutem.

Sourozenecké skupiny.

Může se objevit někdo ze širší rodiny, kdo deklaruje zájem, ale prakticky k tomu nedojde.

Po postoupení dokumentace se objeví tatínek s přiznáním otcovství .

Stereotypy žadatelů

Vysoké nároky žadatelů nároky na dítě, většinou mohou přinášet problémy.

V ČR stereotypy a odmítnutí romského etnika u osvojitelů i pěstounů, nedostatek žadatelů.

Ochota přijmout asijské dítě, černošské dítě, ale ne romské.

Nepotkává se poptávka (žadatelé) s nabídkou (KU).

Obava není z dětí, ale z romského etnika: temperamentu a problémů ve výchově, pozdějším strhnutím komunitou.

Důvodem jsou negativní zkušenosti s romským etnikem.

Obava žadatelů, zda budou moci dítěti zajistit ochranu.

Stereotypy společnosti

Společnost ČR není připravená na osvojování romských dětí.

Úspěchy – adaptace, statutová změna, rozvoj

Převažují pozitivní dopady.

Vysoká úspěšnost MO.

Šance pro romské děti, které by zůstaly v ústavní výchově a prožily živost bez pevné citové vazby k blízké osobě.

Z dlouhodobějšího pohledu je pro dítě MO výhodnější – je přijímáno rodinou i společensky, v cizí zemi je velmi nízké riziko, že by v dospělosti sklouzlo, protože je majorita nepřijímá.

Děti osvojením získávají významnější statut než kdyby se třeba i podařilo je dát do pěstounské péče v ČR.
Schopnost osvojených dětí rychle se naučit jazyk, adaptovat se
KÚ mají z kojeneckých ústavů zprávy o prognóze mentálního opoždění a opoždění vývoje. Pozdější vývojové zprávy z mezinárodního osvojení dokazují, jak dítě navzdory prognóзам prospívá a dobře se rozvíjí.
Může to být i tím, že např. jižanské země nejsou postaveny na výkonu dítěte, ale na silných stránkách dítěte, zprávy hodnotí silné stránky a pozitivní vývoj dítěte.
Kritika, že mezinárodním osvojením dochází ke ztrátě identity, ale to je i ve vnitrostátním osvojení, prioritou je vyrůstat v rodině.
Úspěšnost (vnitrostátního) umístění i dalšího fungování dětí jsou nižší než dětí umístěných do zahraničí. Tam je to dlouhodobě sledováno, existují vývojové zprávy, podpora osvojitelům.

F
Faktory a kritéria ovlivňující osvojení – rozhovory

Princip subsidiarity

- Snaha umístit dítě nejdříve v ČR, aby nemuselo odcházet do zahraničí.
- OSPOD obecního úřadu obce s rozšířenou působností – informace o dítěti, ochrana zájmů dítěte.
- Ztotožnění respondentů s principem subsidiarity.

Aktualizace stavu dítěte v celém procesu.
Dodržování zákonných lhůt, průběžná mezikrajová spolupráce.
Rodinné vazby – identita, kořeny, sourozenci, širší rodina.
Slabě nebo silně uplatitelný princip subsidiarity v kraji podle sociologických skutečností.
Blaho dítěte psycho/socio/spirit
=rodinný život, rodiče, láska, vyrůstat ve zdraví, být přijímán společností
Stabilní rodina - prioritou je péče vlastních rodičů, dále příbuzní (širší rodina), blízcí, známí, členové komunity, až potom osvojení nebo pěstounství.
Dobré, zdravé vazby, zkoumání míry narušenosti vztahů
Citová vazba a její kvalita (by nebyla povrchní a ohrožující).
Perspektivní prostředí.
Pečující, láskyplné prostředí.
Sociální důvody
Být přijímán společností.
Zvýšené požadavky na žadatele o osvojení – psychologické posudky vylučující patologii, ale kvalitu rodičovství nelze předpovědět.
Legislativní a administrativní proces
Osvojitelné dítě (souhlas rodiče, rozhodnutí o nezájmu); přítomnost širší rodiny, osvojitelů v ČR.
Pokud je dítě volné pro PP, pracuje se i s informacemi, zda bude dítě právně volné k osvojení.
Multidisciplinární týmy.

Příloha č. 6

Teoretické kategorie obsahové analýzy

A Důvod pro mezinárodní osvojení spisová dokumentace
Legislativa: § 22 zákona 359/1999 Sb.
Požadavky vnitrostátník žadatelů o osvojení.

B Skupina ohrožených dětí a typologie dítěte spisová dokumentace
22x Skupina 1: Nechtěné děti, především z nízko soci-kulturní úrovně, jejichž matky se živí prostitucí, trpí duševním onemocněním, jsou závislé na návykových látkách, a proto se jedná o děti ohrožené.
13x Skupina 2: Děti, jejichž rodiče o ně nemohli nebo nejsou schopni pečovat, děti znevýhodněné z hlediska sociálního i zdravotního, děti, které mohou mít zkušenost z pobytu ve vlastní biologické rodině, ale z různých důvodů byla nařízena ústavní výchova.
0x Skupina 3: Děti, jejichž biologická rodina se rozpadla, například sirotci, dětí rodičů v dlouhodobém výkonu trestu odnětí svobody, apod.
Znaky dítěte Romské etnikum (33 z 35 spisů) Sourozenecká skupina Vyšší věk Zdravotní diagnóza a prognóza Duševní choroba v rodině

C Sourozenecká skupina při umístění do mezinárodního osvojení spisová dokumentace
5x společné osvojení sourozenecké skupiny 2-3 dětí
4x postupné osvojení (buď na základě iniciativy osvojitelů nebo UMPOD)
26x individuální osvojení

D Věk dítěte a časový faktor mezinárodního osvojení spisová dokumentace
V průměru 1,75 roky dítěte při zařazení do evidence Úřadu v případě jednotlivce.
V průměru 3,9 roky dítěte při zařazení do evidence Úřadu v případě sourozeneckých skupin.
V průměru 3-5 měsíců doba, do které je dítě umístěno do péče budoucích osvojitelů od doby převzetí spisové dokumentace.
V průměru 12 měsíců doba, do které je zahájeno řízení o osvojení od doby převzetí spisové dokumentace.
V průměru 14 měsíců, během kterých je dítě mezinárodně osvojeno od doby převzetí spisové dokumentace – ve výběrovém souboru dosud došlo k osvojení pouze ve 3 případech.
3 mezinárodní osvojení, řízení o osvojení bylo zahájeno a pokračuje ve 21 případech

E Stereotypy a bariéry při rozhodování o umístění do osvojení spisová dokumentace
Stereotypy na straně osvojitelů
vůči romskému etniku zdravotní diagnóza a prognóza sourozenecké skupiny věk

F Faktory a kritéria ovlivňující osvojení spisová dokumentace
Způsob života a další sociální faktory života rodičů:
<ul style="list-style-type: none">• nezáměr rodičů• trestní stíhání rodičů

Schopnost rodičů zajistit dítě po stránce materiální:

- Vícečetná rodina, jedno dítě mimo zájem rodiny, od narození v ústavu.
- Vícečetná rodina, jen některé děti v péči rodiny
- Z několika sourozenců, všichni v NRP
- Rodiče nevyzrálí, simplexní
- Matka uživatelka drog (otec většinou nebývá uveden)

Věk a pohlaví dítěte:

- nízký věk jako nejvhodnější pro osvojení
- 4 roky a výše jako více rizikový – menší šance na osvojení v ČR)

Emoční vazby dítěte

- zjišťování širší rodiny a příbuzenstva
- sourozenecké skupiny
- sloučení s osvojeným sourozencem

